

Управління освіти Первомайської міської ради
Міський методичний кабінет

Краєзнавчо-пошукова робота з учнями – один
із пріоритетних напрямів
виховання в школі

2020

Краєзнавчо-пошукова робота з учнями – один із пріоритетних напрямів виховання в школі. – Первомайськ, 2020. – 82 с.

Відповідальні за випуск:

Остапенко Г.Ф., *начальник управління освіти Первомайської міської ради*

Рябікіна А.В., *завідувач міського методичного кабінету управління освіти Первомайської міської ради*

Укладачі:

Відмиш Л.І., *методист управління освіти,*

Хруленко Т.В., Ліпанов Є.В., *педагоги загальноосвітньої школи I-III ступенів № 17 імені Миколи Вінграновського*

Комп'ютерна верстка, дизайн, друк: Беліч С.В.

Рекомендовано науково-методичною радою управління освіти Первомайської міської ради (протокол від 21.05.2020 № 3)

У методичному посібнику представлено історію краєзнавчого руху на території України, суть краєзнавчо-пошукової роботи в закладі загальної середньої освіти та методику її організації.

Практична частина посібника містить досвід про систему краєзнавчо-пошукової роботи в загальноосвітній школі I-III ступенів № 17 імені Миколи Вінграновського й методичні розробки занять туристично-краєзнавчого гуртка та загальношкільних заходів. Приділено також увагу скаутському руху та формам організації змістового дозвілля здобувачів освіти в позакласний час.

Посібник адресовано заступнику директора з навчально-виховної роботи, педагогу-організатору, класному керівнику закладу загальної середньої освіти для використання в освітньому процесі.

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО	4
РОЗДІЛ 1. Теоретичні відомості щодо краєзнавчо-пошукової роботи в закладі загальної середньої освіти	
1.1. Краєзнавчо-пошукова робота з учнями – один із пріоритетних напрямів виховання в школі	5
1.2. Краєзнавство як дидактична категорія.....	11
1.3. Поняття про туризм, його види	13
1.4. Зміст і форми туристично-краєзнавчої та екскурсійної роботи в закладі загальної середньої освіти	16
1.5. Методика проведення краєзнавчих досліджень.....	23
РОЗДІЛ 2. Практична частина	
2.1. Система краєзнавчої роботи в закладі як інструмент формування рис громадянина (з досвіду).....	36
2.2. Розвиток життєвих компетентностей учнів у процесі туристично-краєзнавчої роботи (з досвіду).....	41
2.3. Методична розробка туристичного зльоту.....	47
2.4. Скаутські ігри.....	52
2.5. Методична розробка спортивно-туристичного свята, присвяченого Дню туриста.....	58
2.6. Методична розробка позакласного заходу: мистецька вітальня "Творчість наших краян".....	74
2.7. Цікаве про лелеку.....	77
ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА.....	82

ПЕРЕДНЄ СЛОВО

Шкільне краєзнавство відіграє значну роль у вихованні та розвитку дітей і підлітків. Під керівництвом педагога здобувачі освіти набувають не тільки знань про рідний край, а й навичок працювати з науковою літературою, архівними матеріалами, музейними фондами, спостерігати, записувати спогади, аналізувати, синтезувати, робити власні висновки, трансформувати їх у повідомлення, реферати, лекції, доповіді, наукові конкурсні роботи, статті тощо.

Краєзнавчо-пошукова робота сприяє міцному засвоєнню учнями основ наук, допомагає відродити й сформувати в них духовність, моральність, національну самосвідомість. Завдяки вивченню, збору матеріалів з історії краю поповнюються шкільні музеї, архіви, краєзнавчі кутки, кабінети. Важливість такої діяльності полягає в розвитку інтересу здобувачів освіти до наукового пізнання й формуванню компетентностей дослідника. Разом із тим, спільна пошукова робота забезпечує згуртування учнівського колективу, об'єднаного спільною метою.

У посібнику приділено увагу теоретичним відомостям про краєзнавство, основам туризму, його видам, методичним рекомендаціям щодо заходів зазначеного спрямування та розвитку в учнів життєвих компетентностей у процесі туристично-краєзнавчої роботи. Цінним є практичний доробок, представлений досвідом роботи Хруленко Т. В., педагога-організатора загальноосвітньої школи I-III ступенів №17 імені Миколи Вінграновського, у якому розкрито систему краєзнавчої роботи в закладі як інструмент формування рис громадянина. У цій частині також розміщено методичні розробки занять гуртка "Скаути", підготовлені педагогом Ліпановим Є.В., та позакласного заходу – мистецької вітальні "Творчість наших краян".

Матеріали призначені заступнику директора з навчально-виховної роботи, педагогу-організатору, класному керівнику закладу загальної середньої освіти для використання в практиці педагогічної діяльності.

РОЗДІЛ 1

Теоретичні відомості щодо краєзнавчо-пошукової роботи в закладі загальної середньої освіти

1.1. Краєзнавчо-пошукова робота з учнями – один із пріоритетних напрямів виховання в школі

Сценарний план семінару педагогів-організаторів закладів загальної середньої освіти

Тема. Краєзнавчо-пошукова робота з учнями – один із пріоритетних напрямів виховання в школі.

Мета. Поглибити знання про історію краєзнавчого руху на території України, форми та види організації краєзнавчого руху, розкрити суть краєзнавчої роботи в закладі загальної середньої освіти, здійснити обмін досвідом із теми семінару.

Семінар розпочинається екскурсією в історико-краєзнавчий музей загальноосвітньої школи I-III ступенів № 17 імені Миколи Вінграновського "Бережемо пам'ять про випускників" (дивися відео).

Після відвідування шкільного історико-краєзнавчого музею учасники семінару беруть участь у його теоретичній частині.

Шановні колеги!

Ми розпочали семінар із візиту в шкільний історико-краєзнавчий музей, який є результатом культурного надбання цього закладу. Взагалі, музей у перекладі з грецької означає "місце, присвячене музам" – покровителькам науки і мистецтва, дочкам богині пам'яті Мнемосіни. Музей школи № 17, дійсно, – оберіг, осередок духовності, пам'яті, центр навчання й виховання, маленький дослідницький центр збереження пам'яті про випускників школи, дотичний діалог поколінь. Це один із мотивів того, що саме на базі

цього закладу організовано семінар на тему "Краєзнавчо-пошукова робота з учнями – один із пріоритетних напрямів діяльності педагога-організатора". Окрім того, шкільний колектив набув значного досвіду щодо здійснення пошукової роботи краєзнавчого спрямування та узагальнення матеріалів, реалізації різних культурно-мистецьких проєктів.

Які ваші очікування від семінару? (*висловлювання учасників семінару*)

Завдання організаторів семінару:

- поглибити знання про історію краєзнавчого руху на території України, форми та види організації краєзнавчого руху;
- розкрити суть краєзнавчої роботи в закладі загальної середньої освіти;
- здійснити обмін досвідом із теми семінару.

У важливості краєзнавства як засобу виховання молодого покоління наголошував ще Максим Горький: "Ми повинні знати нашу землю до останнього атома.. Усе це необхідно знати для того, щоб зрозуміти: земля наша не тільки як те, на чому ми, люди, живемо, але і як те, з чого ми створені. Краєзнавство – велика справа... Ця робота не лише вказує нам шлях до збагачення країни, але як і всякого роду праця, дає моральне задоволення, що сприяє швидкості зростання почуття нашої людської гідності, допомагає нам впевнитися в силах нашого розуму".

Відеофільм "ДНК – портрет нації" (перегляд вступної частини за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=Q7tWfDBI9>)

Думаю, що цей фрагмент посилив думку Максима Горького про те, що треба знати свій родовід, знати все, чим жив наш народ, яке його походження тощо. Хочу зазначити, що на телеканалі "Україна" демонструється дослідницький проєкт "ДНК – портрет нації", який дає можливість українцям пізнати своє походження, своїх прародичів. До нього було залучено Пітера Форстера – відомого у світі генетика, професора Кембреджського університету. До речі, у результаті різних досліджень виявлено, що саме жінка зберігає ДНК, яке відповідає за походження роду. І ось виявилося, що в Руслани Писанки і Альони

Вінницької була одна й та ж праматір. І, можливо, спільна генетика стала тим мотивом, що обидві пов'язали свою професію з мистецтвом.

Руслана Писанка – акторка, кіноакторка, ведуча, телеведуча
Альона Вінницька – телеведуча, співачка, композитор, поетеса

Дослідження генеологічного дерева – це також важливий напрям у сфері краєзнавства, яке турбувало людей ще до нашої ери. Пропоную зануритися в історію розвитку краєзнавства.

Модуль 1. "Занурення в історію краєзнавства"

Вправа "Ранжування"

Завдання. Проранжуйте хронологічно історію розвитку краєзнавства на території нашої країни, яка представлена відомими людьми, літописами та різними установами й організаціями (ранжування уже здійснено).

Античний логограф Галікарнас Геродот (484-425 рр. до н.е.)

Грецький географ та історик Страбон (66-20 рр. до н.е.)

Римський астроном, картограф, етнограф Клавдій Птоламей

Український літопис "Повість врем'яних літ" (1860 р.)

Дослідження науковців І.І.Срезневського, М.І. Костомарова

Кирило-Мефодіївське братство

Одеське товариство історії й старовини

Тимчасовий комітет для дослідження старожитності (Київська археологічна комісія)

Київський державний архів давніх актів

1868 р. Товариство "Просвіта"

1873 р. "Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка"

1905 р. Церковний музей (митрополит Андрій Шептицький)

Учасники семінару ранжують подані відомості відповідно до хронології та презентують своє напрацювання

Модуль 2. "Шкільне краєзнавство"

Ось так розвивалося краєзнавство. Сьогодні в Україні беруть історико-культурну пам'ять такі організації:

- Національна спілка краєзнавців України
- Всеукраїнська спілка краєзнавців України
- Товариство охорони пам'яток історії та культури;
- Українське товариство охорони природи
- Географічне товариство України

Залежно від завдань та масштабу дослідження, розрізняють 2 форми краєзнавства: шкільне й громадське (державне).

Біля джерел шкільного краєзнавства стоїть відомий педагог К. Д. Ушинський – творець народної національної школи в Україні. Саме він першим обґрунтував необхідність використання краєзнавчого матеріалу в освітньому процесі. Краєзнавство як педагогічне явище Костянтин Ушинський розглядав всебічно, вбачаючи в ньому могутній засіб вивчення Вітчизни. Він першим запропонував увести до навчальних планів початкової школи України предмет "Вітчизнознавство" (сьогодні – "Я досліджую світ", "Я пізнаю світ"). Ним постульовано таку фразу: "Успішним є навчання, яке здійснюється на базі краєзнавства".

Другою особою, яка також підкреслювала важливість краєзнавства в навчанні, була Софія Русова. Вона пов'язувала вивчення географії з краєзнавством. Окрім того, запропонувала створити товариство організації подорожей – прототип сучасних центрів туризму й краєзнавства учнівської молоді.

Шкільне краєзнавство передбачає різні напрями. Назвіть їх.

Запис на фліпчарті

Напрями шкільного краєзнавства:

- літературне;
- історичне;
- географічне;
- природознавче;
- етнографічне;
- фольклорне.

Яке з них використовується у вашому закладі?

Висловлювання учасників семінару з досвіду

Відповідно до напрямів краєзнавства визначають і їх об'єкти.

- природа
- населення
- господарство
- історичне минуле
- мистецтво
- культура

Основні завдання шкільного краєзнавства:

- відродити духовну, моральну, національну свідомість людини, формування рис громадянськості;
- прищеплення любові до праці, всебічне вивчення індивідуальних особливостей характеру учнів, їхніх нахилів, допомога у свідомому виборі професії;
- виховувати дружний і міцний колектив, установити зв'язки між дітьми сіл, міст, різних національностей;
- оздоровлення, зміцнення фізично й морально;
- поповнювати шкільні краєзнавчі музеї, куточки зібраними в походах, під час екскурсій та пошукової роботи матеріалами;
- удосконалювати навички пошукової роботи та вміння узагальнювати її матеріали.

На яких принципах базується краєзнавство?

- ідейно-моральна спрямованість;
- науковість;
- комплексність і системність;
- плановість і наступність;
- оптимальне поєднання туристично-краєзнавчої роботи.

Які методи збирання краєзнавства?

- особисте ознайомлення з предметом матеріальної культури;
- спостереження за місцевим населенням;
- анкетування;

- виявлення рівня духовного життя за пам'ятками матеріальної культури.

Воркшоп "Презентація фотоекспонату зі шкільного музею чи краєзнавчого куточка закладу освіти" (учасники семінару представляють предмет матеріальної культури)

Сьогодні серед молоді брендом є подорожі. Ви, мабуть, добре знаєте Ярину та Володимира Мулярів, відомих як гурт "Фолькнери", які започаткували культурно-етнографічні велоекспедиції в рамках проекту "Двоколісні хроніки". Усім добре відомий своєю подорожжю на велосипеді Україною мандрівник Супруненко Володимир (на велосипеді здійснив подорож 2000,0 км Україною). Свої спостереження він узагальнив у матеріалах "Українська широта". Ці події висвітлено в програмі "Літопис "Відлуння епох" (ведучий Василь Шарко). Так ці люди пізнають рідний край і примножують краєзнавчу спадщину Батьківщини.

Петро Тронько у свій час сказав, що "для України краєзнавство завжди було не лише міцним фундаментом історичної пам'яті, але й формою самозахисту від ударів долі". Дуже хочеться, щоб було саме так.

1.2. Краєзнавство як дидактична категорія

У науковій літературі немає однозначного трактування краєзнавства як педагогічного поняття. Його вважають науковою дисципліною, методом навчання й виховання, дидактичним принципом, формою позакласної роботи тощо. Така термінологічна невизначеність очевидно зумовлена різноманітністю педагогічних функцій краєзнавства й слабкою розробкою його теоретичних основ.

Краєзнавство не можна вважати науковою дисципліною, оскільки воно не має чітко окресленого об'єкта дослідження й неспроможне дати якісно нові знання. Результати краєзнавчого вивчення, як правило, стосуються певної галузі науки.

Так, метеорологічні й фенологічні спостереження є складовою частиною природознавства, ботаніки, зоології, географії; археологічні й топонімічні дослідження – складовою частиною історії; фольклорні — мовознавства, літературознавства; вивчення народного прикладного мистецтва є галуззю мистецтвознавства, етнографії тощо.

Немає підстав відносити краєзнавство до методів навчання й виховання. Метод, як відомо, — це спосіб засвоєння знань, формування певних якостей дитини. Краєзнавство ж не розкриває конкретного способу пізнавальної чи виховної діяльності. Його неправомірно поставити, наприклад, поряд із методом бесіди, дослідним методом. Інша річ, коли за допомогою дослідного методу здійснюються краєзнавчі пошуки слідопитів, геологів, етнографів тощо.

Більшість наукових працівників вважають краєзнавство дидактичною категорією. Про це свідчать визначення:

- *Краєзнавство в школі* — вивчення учнями на уроках і в позаурочний час природи, соціально-економічного й культурного розвитку рідного краю – шкільного мікрорайону, села, міста, району, області.
- *Шкільне краєзнавство* можна визначити як доступне й посилене для учнів, всебічне й багатогранне за формами пізнання рідного краю.

- *Суть шкільного краєзнавства* полягає у всебічному вивченні учнями в освітніх цілях певної території свого краю за різними джерелами й на основі безпосередніх спостережень під керівництвом педагога.

Досвід переконує, що роль краєзнавства не обмежується освітньо-пізнавальною функцією. Як важливий засіб реалізації принципу зв'язку навчання й виховання з життям, воно сприяє здійсненню завдань розумового, трудового, морального, естетичного й фізичного виховання учнів.

Різноманітність функцій краєзнавства робить його важливим засобом оптимізації освітньої діяльності. Так, наприклад, серед багатьох факторів, які треба враховувати під час вибору засобів, форм і методів навчання, академік АПН України Ю. К. Бабанський називав низку таких, що мають яскраво виражений краєзнавчий характер, а саме: середовище, географічні умови, виробниче оточення, можливість встановлення зв'язків навчання з життям.

Краєзнавство в школі – це вивчення учнями на уроках і в позаурочний час природи, соціально-економічного й культурного розвитку рідного краю – шкільного мікрорайону, села, міста, району, області. Його роль не обмежується освітньо-пізнавальною функцією. Як важливий засіб реалізації принципу зв'язку навчання і виховання з життям, воно сприяє реалізації завдань розумового, трудового, морального, естетичного й фізичного виховання учнів.

Різноманітність функцій краєзнавства робить його важливим засобом оптимізації освітньої роботи. Так, наприклад, серед багатьох факторів, які треба враховувати під час вибору засобів, форм і методів навчання, академік АПН Ю. К. Бабанський називав низку таких, що мають яскраво виражений краєзнавчий характер: середовище, географічні умови, виробниче оточення, можливості встановлення зв'язків навчання з життям.

1.3. Поняття про туризм, його види

Туризм – тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях.

Туризм є формою суспільного споживання специфічних благ, послуг та товарів, що об'єктивно розвинулася внаслідок соціологізації відтворювальної функції, утворивши галузь діяльності зі створення цього специфічного продукту та організації його споживання. За кінцевим призначенням та характером діяльності туризм належить до споживчих галузей господарства.

Турист – особа, яка здійснює подорож Україною або іншою країною з не забороненою законом країни метою перебування (термін від 24-х годин до одного року), без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та зі зобов'язанням залишити країну або місце перебування у визначений термін.

Види туризму

Туризм, як правило, – це мандрівки пішки або з допомогою різних засобів пересування суходолом і водними шляхами. Завдяки поширенню у ХХІ ст. комунікаційних засобів, збільшенню моторизації, зростанню добробуту, туризм став одним із головних елементів відпочинку й важливим фактором життя з суспільного, господарського й культурного погляду. Є декілька підходів до класифікації туризму:

1. За географічним принципом:
 - внутрішній
 - міжнародний
2. За напрямком туристичного потоку:
 - в'їзний
 - виїзний
3. За метою поїздки:
 - рекреаційно-оздоровчий
 - розважальний туризм
 - подієвий туризм
 - професійно-діловий туризм

- науково-пізнавальний (конгресний)
- спортивний відпочинок
- шоп-тури
- пригодницький (екстремальний)
- паломницько-релігійний
- ностальгичний
- екотуризм
- екзотичний
- елітарний

4. За джерелом фінансування:

- соціальний
- комерційний.

5. За способом пересування:

- пішохідний
- авіаційний
- морський
- річковий
- автотуризм
- залізничний
- велосипедний
- лижний
- гужовий
- змішаний.

6. За засобами розміщення:

- у готелях
- у мотелях
- у пансіонатах
- у кемпінгах
- у наметах.

7. За учасниками:

- індивідуальний
- сімейний
- груповий
- корпоративний.

8. За тривалістю:

- короткотривалий

- довготривалий.

9. За розташуванням:

- гірський

- одний

- сільський

- приміський.

10. За інтенсивністю потоку:

- постійний

- сезонний

- епізодичний

11. За організованістю:

- організований

- неорганізований

Функції туризму: рекреаційна, соціальна,
культурна, екологічна, економічна, просвітницька, виховна, релігійна.

1.4. Зміст і форми туристично-краєзнавчої та екскурсійної роботи в закладі загальної середньої освіти

У початкових класах наукові уявлення, поняття, знання в учнів значною мірою формують на основі чуттєвого сприймання навколишнього світу. Педагоги вчать дітей спостерігати за погодою, сезонними змінами в природі, аналізувати факти суспільного життя. Водночас учнів залучають до посильної трудової діяльності на благо рідної школи, села, міста. Навколишнє життя в усіх його проявах є важливим джерелом знань школярів у молодших класах.

Із переходом до вивчення основ наук значення краєзнавчого елементу в змісті освіти зростає. Він органічно включається в уроки всіх шкільних предметів і виконує різноманітні дидактичні функції. В одному випадку краєзнавчий матеріал сприяє збудженню пізнавального інтересу, стає засобом створення проблемних ситуацій. В іншому – виступає як засіб ілюстрації, унаочнення, наукових ідей, що підлягають засвоєнню. А ще – може служити засобом здійснення інтегрованого підходу до організації освітнього процесу.

Завдяки використанню краєзнавчого матеріалу під час вивчення суспільствознавства, учні глибше усвідомлюють основні риси й норми способу життя в суспільстві. Так, для оволодіння здобувачами освіти кожної теми курсу основ держави і права треба використовувати факти й приклади з життя рідного села, виробництва, розташованого в місті. Тільки після осмислення конкретних фактів учні зможуть усвідомити значні соціально-економічні, політичні й особисті права та свободи громадян, які проголошені й гарантовані Конституцією України. Тому необхідно організовувати зі здобувачами освіти екскурсії до місцевих рад, націлювати їх на конкретні завдання.

Видатний педагог В. О. Сухомлинський писав: "Найголовніше питання, яке не давало мені спокою протягом усіх років роботи, це питання про те, як ввести маленьких школярів у великий світ суспільного життя, як домогтися того, щоб кожна дитина бачила не тільки своє село, місто, красу річки, на берегах якої пройшло її раннє дитинство, а й величезний, неосяжний світ своєї Батьківщини?". Краєзнавча робота вчить дітей відчувати напружений трудовий ритм

країни, розуміти й правильно оцінювати факти та явища повсякденного життя.

Краєзнавство слід розглядати як багатогранну діяльність – освітньо-пізнавальну, пошуково-дослідну, суспільно корисну.

Освітньо-пізнавальна робота організовується педагогами й виконується всіма учнями в процесі вивчення основ наук.

Пошуково-дослідна діяльність здійснюється переважно членами краєзнавчих об'єднань під керівництвом педагогів, місцевих краєзнавців, учених. Це – діяльність юних геологів, археологів, етнографів, географів, фенологів. Зміст та обсяг роботи юних дослідників зумовлений їхніми інтересами, рівнем підготовки, наявністю відповідних об'єктів вивчення, можливостями педагогів.

Суспільно корисна праця – це різнобічна діяльність учнів в інтересах суспільства, турбота про стан школи, участь у громадській роботі, збереження та охорона природи, упорядкування населених пунктів, різні види шефства учнів тощо.

Першоджерелами знань про навколишню дійсність і природне середовище є краєзнавчі об'єкти. За основними напрямками вивчення їх можна поділити на такі групи:

- адміністративно-політичні (населений пункт, район, область, також державні органи, органи громадського самоврядування, громадські організації);
- економічні (завод, шахта, транспортний вузол);
- історичні (пам'ятки, меморіали, заповідники);
- культурно-мистецькі (заклади освіти, бібліотеки, театри, музеї, пам'ятки культури);
- природні (ліс, луки, гори, річки й водоймища та ін.).

Важливим джерелом знань є краєзнавча література: науково-популярна, довідники, путівники, статистичні збірники, місцева преса.

Краєзнавчі дослідження здійснюються за допомогою різноманітних методик: опрацювання краєзнавчої літератури – наукової, науково-популярної, художньої, архівів, місцевої преси; бесід й інтерв'ю з відомими людьми, опитування старожилів; спеціальних методик наукових досліджень – археологічних, етнографічних,

фенологічних; складання таблиць, схем, діаграм, графіків, що характеризують економіку, культуру, природні умови краю; методики статистичної обробки матеріалів соціально-економічного характеру, спостережень за природою; використання технічних засобів – фотоапаратів, кінокамер, магнітофонів.

В основі краєзнавчо-туристичної роботи лежать такі *принципи*:

- *Ідейно-політична спрямованість*. Діяльність юних краєзнавців підпорядковується завданням формування в них світогляду, любові до праці, високих морально-вольових якостей, готовності відстоювати незалежність України.
- *Науковість і посильність*. У процесі краєзнавчої роботи в учнів формується система науково-природничих понять: вони засвоюють екологічні терміни, дізнаються про причини явищ, подій тощо. Важливо, щоб знання учнів ґрунтувалися не на емпіричному матеріалі, а на наукових основах. Краєзнавче вивчення здійснюється на основі добре опрацьованих методик і передбачає не тільки засвоєння певних знань, а й збирання, узагальнення фактів багатогранного життя, спроби вироблення практичних рекомендацій, особливо в галузі охорони, раціонального використання й відновлення природних багатств, економії електроенергії, сировинних матеріалів. Водночас слід подбати, щоб зміст і обсяг краєзнавчих досліджень був посильним для учнів, відповідав їхнім інтересам і здібностям.
- *Оптимальне поєднання дослідної та суспільно корисної діяльності*. У процесі краєзнавчої роботи учнів значне місце належить їхній суспільно корисній діяльності. Глибшому розумінню учнями цінності виконаної роботи сприяє проведена ними дослідницька діяльність, у процесі якої вони переконуються в можливостях людини планомірно впливати на навколишнє середовище й змінювати його відповідно до життєвих потреб. Вивчення рідного краю органічно включає в себе суспільно корисну працю як неодмінну умову формування в учнів активної життєвої позиції.

- *Комплексність і систематичність.* Краєзнавче вивчення має здійснюватись одночасно за всіма напрямками як протягом навчального року, так і в літні місяці.
- *Плановість і наступність.* Краєзнавча робота планується на кожний навчальний рік. У річному плані школи краєзнавчо-туристичній роботі відводиться окремий розділ, у якому передбачаються такі заходи: підготовка інструкторів-краєзнавців і туристів-розрядників, організація краєзнавчих олімпіад, конференцій, вечорів, розширення й поновлення експозицій шкільного музею, природоохоронна робота, методичне керівництво краєзнавчою роботою та дитячим туризмом.

Наступність у роботі здійснюється встановленням зв'язків між різновіковими краєзнавчо-туристськими об'єднаннями, гуртками юних натуралістів, туристськими клубами та підтримкою контактів із колишніми вихованцями школи, які живуть у рідному краї та за його межами. Їм можна запропонувати надіслати до школи колекції мінералів, гербарний матеріал, карти, відеофільми, а також зустрітись з краєзнавцями під час відпусток.

- *Гласність і змагання.* Роботу краєзнавчого об'єднання слід широко висвітлювати й пропагувати серед усіх членів колективу. Засобами гласності є стінна преса, радіомовлення, масові заходи. Між гуртками, секціями слід організовувати змагання, обмін досвідом.
- *Взаємозв'язок дитячих краєзнавчих об'єднань і місцевих державних установ та добровільних товариств.* Значну допомогу школі надають Державна інспекція з охорони природи, Державний архів, Державні й народні музеї, Будинки творчості, добровільні товариства – охорони пам'яток культури, охорони природи, відділення Географічного товариства. Важливо, щоб школа мала контакти з місцевими науковими закладами, сільськогосподарськими дослідними станціями, заповідниками, лісництвами, гідрометеобюро та ін. Їх працівники можуть допомогти учням визначити завдання для дослідження, дати консультації науково-методичного характеру,

матеріально-технічну допомогу тощо. Особливо необхідними є зв'язки шкільного краєзнавчого об'єднання з обласною (міською) екскурсійно-туристичною станцією, яка є організаційно-методичним центром краєзнавства й дитячого туризму краю.

- *Поєднання дитячого самоуправління з педагогічним керівництвом краєзнавчою роботою.* Дитячі краєзнавчі об'єднання очолює штаб (президія, правління, рада). До керівного органу входять активні краєзнавці. Педагоги допомагають органу самоуправління в плануванні роботи, порадами й рекомендаціями щодо організації масових заходів, поліпшення організаційної структури учнівського об'єднання. У школах, де існують масові краєзнавчі товариства, туристські клуби, створюються ради (комісії) сприяння юним краєзнавцям. До складу ради входять директор школи, педагог-організатор, працівники місцевих музеїв, наукових установ.

Основними формами туристично-краєзнавчої роботи з учнями є **прогулянки, екскурсії, подорожі та походи, естафети, зльоти, експедиції.**

Прогулянка – найпростіша форма туристично-краєзнавчої роботи. Прогулянки можна організовувати в ліс, на річку, у гори і т. д. Вони не потребують особливих витрат і спеціального туристського спорядження. Прогулянки найчастіше проводять з учнями початкових класів.

Екскурсія – форма туристично-краєзнавчої роботи, перед якою ставиться мета закріпити знання, здобуті на уроках. Екскурсії охоплюють учнів усіх класів, їх проводять протягом навчального року. Особливе місце вони займають у шкільних програмах із географії. Екскурсії вимагають від керівників та екскурсоводів ретельної попередньої підготовки і вмілого проведення. На екскурсіях педагоги разом зі своїми вихованцями мають справу з такими об'єктами, явищами й процесами, які наочно можна показати тільки в натурі. Вони мають велике значення для виховання в учнів почуття патріотизму: тут у всій повноті розкривається чарівність рідного краю і велич Батьківщини. Отже, екскурсії є важливою формою ідеологічної

роботи серед шкільної молоді. Нині, коли питання раціонального природокористування та охорони природи набули першорядного значення, роль екскурсій у природу ще більше зростає. Вона, як і урок, має свою мету, тему, план і свої методи роботи. Мета екскурсії визначається змістом матеріалу, що вивчається, а саме: попереднє накопичення уявлень; збирання ілюстративного матеріалу; закріплення матеріалу; вироблення умінь і навичок самостійної роботи на місцевості. Основними методами роботи під час екскурсій є групові спостереження, які необхідно поєднувати із самостійною роботою учнів.

Подорожі можуть не передбачати тривалих піших переходів на місцевості. Лише цим вони відрізняються від турпоходів, які є тривалішою за часом і складнішою формою туристично-краєзнавчої роботи порівняно з прогулянками та екскурсіями. Тривалість їх коливається від 1-го до 30-ти днів.

Естафета – форма дитячого туризму, яка передбачає вивчення певного району, області, краю чи всієї країни не однією групою, а кількома, які на певних відрізках маршруту змінюють одна одну. Завчасно трасу туристської подорожі поділяють на ділянки. Пройшовши свою ділянку і виконавши поставлені завдання, туристська група передає естафету наступній і т. д.

Зльоти мають на меті обмін досвідом і підбиття підсумків туристично-краєзнавчої роботи. Вони передбачають також змагання з туристичного багатоборства або спортивного орієнтування, огляд художньої самодіяльності.

Експедиції – найскладніша форма туристично-краєзнавчої роботи, що передбачає проведення певних наукових досліджень. У шкільних краєзнавчих експедиціях бере участь багато дітей. Організуючи й проводячи шкільні краєзнавчі експедиції, учитель повинен ставити собі за мету насамперед прищеплення учням навичок найпростіших наукових досліджень та залучення їх до суспільно корисної праці. Добре спланована шкільна краєзнавча експедиція сприяє активному здобуванню нових, а також поглибленню вже набутих знань і застосуванню їх у практичній діяльності. Слід зазначити, що шкільні краєзнавчі експедиції вважаються більш складною (порівняно зі звичайними екскурсіями) формою

туристично-краєзнавчої роботи. Ось чому до них залучаються в основному учні старших класів, що мають певний досвід туристично-екскурсійної роботи й виявили підвищений інтерес до простих науково-краєзнавчих досліджень.

Наукова спрямованість шкільних краєзнавчих експедицій вимагає від педагога досвіду методичного керівництва. Тематика шкільних краєзнавчих експедицій різноманітна і залежить в основному від потреб у матеріалах краєзнавчого характеру, від зв'язків школи з організаціями, рівня наукової підготовки педагога, а також підготовки старшокласників. Досвід організації і проведення шкільних краєзнавчих експедицій свідчить, що учні з великим ентузіазмом виконують завдання, поставлені перед ними.

1.5. Методика проведення краєзнавчих досліджень

Краєзнавча робота в школі передбачає цілий арсенал ефективних методів і форм успішної навчально-виховної роботи. Завдяки вивченню, використанню місцевого історичного матеріалу учні мають змогу вийти за межі підручників, відчувати історичні події, осмислити історичні процеси, "доторкнутися" до історії.

Теми для краєзнавчої роботи в школі можуть бути різноманітні. Вони можуть бути присвячені вивченню історії міста чи села, краю, школи, пам'ятників і пам'ятних місць, біографій визначних людей, археології краю, топоніміки, ономастики, нумізматики краю тощо.

Комплексне вивчення історії краю передбачає, що увага учнів повинна зосереджуватися на основних явищах і процесах, які мали місце в історії рідного краю.

Проведення краєзнавчої роботи може включати різноманітні форми і методи навчання, зорієнтовані на поглиблене вивчення краєзнавчих об'єктів учнями. Серед них:

- методичні схеми й рекомендації вивчення краєзнавчих об'єктів; екскурсії до краєзнавчого музею, тематичні розповіді екскурсовода й керівника факультативу;
- навчально-практичні роботи, лабораторні (з документами, архівними матеріалами з історії краю);
- зустрічі з ветеранами війни, народними умільцями;
- практикуми в місцевому архіві;
- тематичні походи та експедиції;
- конференції з історії краю;
- організація книжкових тематичних виставок і занять з бібліографії краю;
- робота з краєзнавчими текстами;
- дидактичні ігри з краєзнавства, брейн-ринг "Люби, вивчай свій рідний край", аукціони, ярмарки народних пісень, приказок, предметів побуту;
- тематичні бесіди й діалоги вчителя та учнів.

Для школярів, що вибирають об'єктом краєзнавчої роботи історію міста або рідного села, можна рекомендувати таку послідовність їх вивчення:

1. Перша історична згадка про село (місто).
2. Історичні відомості про заснування й назву села (міста).
3. Як здійснювалася його забудова.
4. Перші будинки, архітектурні споруди.
5. Перші поселенці й будівельники села (міста).
6. Як зростала чисельність населення.
7. Умови життя, заняття, національний і соціальний склад населення.
8. Вулиці й площі населеного пункту, їх назви та історія.
9. Які визначні історичні місця знаходяться у вашому селі (місті).
10. Зростання житлового фонду, культурних закладів.
11. Формування архітектурного обличчя села (міста).
12. Визначні особистості — вихідці з рідного села (міста).

Рекомендації щодо написання історії села та її використання:

1. Усвідомлення значущості об'єкта дослідження. Використання дослідницької "моделі трьох запитань" Гоулсона. (Що сталося? Чому це сталося? Якими були наслідки чи які можливі наслідки події в майбутньому?)
2. Визначення, хто, як і що робитиме. Створення ініціативної групи.
3. Визначення методів дослідження.
4. Визначення джерел інформації:
 - а) наукові праці з відповідного історичного періоду;
 - б) документи.
5. Визначення місця, де вони містяться (архіви, музеї, праці місцевих краєзнавців, ілюстративний матеріал (фотографії, плакати, малюнки, схеми і т. ін.).
6. Використання джерел інформації.
7. Опрацювання й систематизація інформації. Складання схем, таблиць, діаграм, карт.
8. Написання роботи.
9. Тиражування історії села.
10. Використання в навчальній та виховній роботі:

На уроках:

- Роздавальний матеріал для краєзнавчих уроків-досліджень.
- Використання фактів, подій, схем, фотодокументів, карт для актуалізації матеріалу.
- Використання матеріалу для творчих завдань (творів, есе, віршів, розповідей від імені учасника події, сценок і т. ін.).
- Інформаційний матеріал тестових завдань щодо тематичного оцінювання з відповідних тем.

У позаурочний час:

- Вибір тематики для науково-дослідних робіт та мікродосліджень.
- Написання сценаріїв (вечір, сільське свято, сценка, КВК).
- Створення історичних ігор з використанням краєзнавчого матеріалу, історичних мікрорівнів.
- Написання статей для періодичної преси.
- Оформлення нових експозицій у шкільному музеї.
- Робота гуртків.
- Написання родоводів.
- Олімпіади, вікторини, конкурси, турніри.
- Реалізація примірників історії села серед місцевого населення.

Результатом такої роботи можуть бути учнівські реферати, альбоми, буклети, підготовлені за допомогою вчителів, історичні довідки про місто/село.

Поглиблюється розгляд певного краєзнавчого об'єкта з учнями й під час тематичних екскурсій до краєзнавчого музею села/міста.

Підсумком роботи, своєрідним звітом можуть бути учнівські реферати, до написання яких ставляться певні педагогічні вимоги: добровільний вибір теми, глибокий інтерес до неї, самостійність у роботі під час написання реферату, розроблення його плану, збір та обробка матеріалу, його систематизація, написання й захист реферату.

Деякі школярі вибирають об'єктом вивчення історію вулиці села (міста), де вони проживають. Пропонуємо схему вивчення історії вулиці села (міста) в такій послідовності:

- історія назви вулиці;
- події, що відбувалися на цій вулиці;

- історія її забудови, перспективи розвитку;
- історія та розвиток промислових підприємств, різних установ, розташованих на вулиці;
- історія окремих будинків і споруд;
- біографії цікавих людей, які жили колись і проживають нині;
- пам'ятники історії, культури тощо на цій вулиці.

Тематика бесід може бути такою: "Рідна вулиця", "Історія вулиці, на якій ти живеш", "Історія вулиці у твоєму житті", "Меморіальна дошка, пам'ятний знак – візитка історії вулиці". Цікавою для дітей може стати й вікторина "Що? Де? Коли?". Для підготовлених учнів рекомендуємо заочну екскурсію "Вивчаємо історію на вулицях міста".

Зацікавленим у вивченні історії школи можна рекомендувати таку схему:

- час побудови шкільного приміщення;
- ініціатор будівництва;
- перші вчителі;
- роль школи в культурному житті краю;
- знатні люди – вихованці школи;
- сучасні набутки школи.

Для поглиблення знань учнів про цей краєзнавчий об'єкт доцільно провести цикл бесід ("Діяльність школи на різних етапах історичного розвитку", "Витоки й становлення національної школи"). При можливості слід організувати екскурсію в шкільний краєзнавчий музей, зал, кімнату. Можна запропонувати учням підготувати повідомлення "Перші педагоги нашої школи", "Відомі діячі краю – вихованці школи".

Багато учнів вибирає об'єктом дослідження усну народну творчість на території рідного краю. Їм можна запропонувати таку схему вивчення:

- вид творчості (дума, легенда, переказ, прислів'я, пісня);
- місце запису (населений пункт, район, область, заклад освіти, клуб);
- дата запису (рік, місяць, число);
- автор твору (певна особа, колектив);
- події, що могли лягти в основу твору;
- відомості про осіб, які згадуються у творі;

- ступінь поширення твору в цій місцевості;
- популяризація твору гуртками художньої самодіяльності, пресою, радіомовленням;
- прізвище, ім'я, по батькові того, хто записав текст, його адреса, професія й місце роботи.

Подібну роботу можна проводити з учнями, що мають намір вивчати етнографію краю. Послідовність їх досліджень буде наступною:

- вид і назва етнографічного твору, об'єкта;
- давність виявленого твору, предмета та його місцезнаходження, реєстрація (село, район, область);
- дата запису (рік, місяць, число);
- автор твору (певна особа, колектив);
- наявність регіональної специфіки вибору етнічного об'єкта;
- ступінь поширення етнографічного твору в місцевості;
- популяризація твору через пресу, радіомовлення;
- прізвище, ім'я, по батькові того, хто передав або виявив об'єкт, його адреса, професія й місце роботи.

Учні можуть обрати для дослідження такий краєзнавчий об'єкт, як історія свого роду. Для його вивчення можна запропонувати наступну схему:

- Прізвище, ім'я учня (клас), національність, рік народження, місце народження.
- Мої батьки (батько, мати – також і її дівоче прізвище), сестри, брати, їхня спеціальність, як допомагають мені вчитися.
- Мої предки: дідусь, бабуся, прадід, прабаба. Прізвище. Живуть чи померли? Де поховані? Чим займалися раніше, які знали народні традиції, ремесла, що про них говорять батьки? Про які цікаві історичні факти, події дізналися з їхніх уст?
- Що мені відомо про моїх родичів (їхня освіта, умови життя, чим захоплюються, заняття). Чи знають український фольклор? Які з народних пісень їм найбільше до вподоби і чому? За що любите й поважаєте своїх предків? Як доглядаєте за могилами та пам'ятниками померлих? Кого з них наслідуєте у своєму житті? Запишіть до свого родоводу пісні, легенди, приказки, колядки, гаївки, які знають ваші батьки й родичі. Чи збереглися у вашій

сім'ї перекази, легенди про визначних представників роду? Яке походження вашого прізвища? Які легенди й перекази з ним пов'язані?

Доцільно організувати захист наукових робіт "Славетні галицькі родини", "Історія роду – історія України та краю", а також оформлення альбомів "Пам'ять родоводу", "Роде наш красний".

Поглиблювати свої знання з етнографії краю учні можуть у гуртку "Юний етнограф". Тематика занять у ньому може бути такою: "Суть етнографії та її методи", "Етнографія нашого краю", "Традиційні народні ремесла краю". У рамках гуртка практикують проведення тематичних екскурсій до місцевого краєзнавчого музею та музею етнографії з подальшою підготовкою повідомлень і виступів на такі теми "Українське житло та його особливості", "Особливості побуту українців різних регіонів", "Особливості одягу українців різних регіонів", "Здійснення походів і експедицій з вивчення стародавніх знарядь праці селян на території краю, предметів побуту, одягу, житла". Із метою систематизації й закріплення знань з етнографії можна провести такі вікторини: "Чи знаєте ви народні ремесла краю?", "Традиційний одяг етнічних груп краю та його елементи". Доцільно також організувати виставку предметів побуту й ремесел, яка може стати ґрунтом для створення експозицій і відділу етнографії та побуту при шкільному або місцевому музеї. У цікавій та оригінальній формі можна провести гру "Господарка" на знання й приготування різних страв, специфічних для регіонів України; організувати виставку-продаж предметів побуту, ужитку, знарядь праці, вишивок, іграшок із супроводжуючою інформацією про них; етнографічну практику.

Однією з найбільш складних форм краєзнавчої роботи є шкільна експедиція, головна особливість якої – пошуково-дослідницька спрямованість. Експедиція є найбільш поширеною формою збору етнографічних, археологічних, фольклорних та інших матеріалів з історії краю. В основу роботи експедиції покладена самостійна діяльність учасників: спостереження за життям, огляд предметів матеріальної культури, збір історико-етнографічного матеріалу, оформлення теми дослідження в письмовому форматі,

історико-етнографічний нарис, реферат, альбом, виступ з доповіддю на шкільній конференції. Історико-краєзнавчі експедиції, як і туристично-краєзнавчі походи бувають тематичними й комплексними. За змістом шкільні експедиції класифікують на історичні, археологічні, етнографічні, фольклорні, археографічні.

Організація й проведення експедицій складається з трьох етапів: підготовчого, польового, камеральної обробки зібраного матеріалу й звіту. Темі для учнів вибираються посильні, по можливості локальні й маловивчені, які відображають важливі історичні події минулого або наших днів. Учні повинні стати певною мірою першовідкривачами, що підвищує їх інтерес до пошуку й дослідження.

Підготовчий етап експедиції включає в себе науково-практичні, матеріально-технічні й організаційні питання. У цей час учнів ознайомлюють із метою й завданнями експедиції, потім вони визначають індивідуальні теми досліджень, складають бібліографію, вивчають опубліковану літературу, документи архівів, матеріали музеїв, проводять попереднє планування на кожний день, ознайомлюються з природними умовами районів експедиції за літературними, картографічними джерелами, а також шляхом опитування людей, які побували в цій місцевості. Готують також різноманітну документацію, оформлюють щоденники, записи, ознайомлюються з технічними засобами, розробляють туристичний маршрут. Організатори експедиції ставлять перед собою низку запитань:

- На які знання, отримані дітьми в школі, слід опиратися?
- Які нові знання учні отримують в експедиції з допомогою вчителя, а які самостійно?
- Як використовувати знання, отримані учнями в експедиціях попередніх років, і як розвивати їх надалі?
- Які компетентності необхідно сформулювати в процесі підготовки й проведення експедицій?

Підготовка учнів до експедиції проходить у теоретичному й практичному напрямках. Наукова робота з підготовки до краєзнавчої історико-етнографічної експедиції учнів складається з двох напрямів, які доповнюють одне одного:

- вивчення етнографічних джерел, писемних, архівних, музейних, речових, опублікованої літератури та інших матеріалів.
- польові дослідження.

Глибокі знання архівних, музейних й опублікованих матеріалів є обов'язковим елементом підготовки до експедиції, так як дозволяє глибше й повніше вивчити явища та факти, які були знайдені під час час польових досліджень. І навпаки, зібрані матеріали в польових умовах дозволяють не тільки доповнити, але й точніше витлумачити дані, отримані при роботі з архівними та іншими джерелами.

У процесі підготовки до експедиції особливу увагу слід приділяти питанням практичного характеру. Із цією метою підготовка ведеться за двома напрямками.

Перший із них – практикуми, які можна проводити в класі та бібліотеці. Його мета – сформувати вміння й навички роботи з каталогами, довідковою краєзнавчою літературою, періодикою, ознайомити учнів з історичною та етнографічною літературою. У підсумку учні повинні навчитися знаходити потрібну літературу, робити виписки, посилання. складати бібліографію за темою дослідження, складати бібліографічні карточки, анотації книг, тези, конспекти, рецензії на статті краєзнавчого змісту. Другий практикум проводиться в класі та в архіві. Його мета – сформувати вміння й навички роботи з документальними матеріалами. На початку проводиться робота з підручниками, посібниками, збірниками з історії рідного краю. На наступному етапі в роботу включаються документи краєзнавчих музеїв, сімейних архівів тощо. Завдання полягає в тому, щоб навчити учнів самостійно аналізувати документи, черпати з них аргументи для своїх висновків. Третій практикум проводиться в краєзнавчому музеї. Його мета – сформувати в учнів уміння й навички оброблювати, описувати, паспортизувати, оформлювати, експонувати історичні пам'ятки.

Другий напрям підготовки учнів до експедиції відбувається у формі практичних занять. Серед них слід виокремити такі їх види:

- навчальні заняття, на яких педагог показує, як учням треба складати питання, план, формулювати робочу гіпотезу з теми дослідження, вести бесіду з інформатором, записувати й оформлювати пригадування, як вести польові записи,

індивідуальний і груповий щоденники, фіксувати предмети матеріальної та явища духовної культури. У ході цих занять учні самостійно ознайомлюються з допоміжними матеріалами (опитувальниками, пізнавальними й практичними завданнями, анкетами, таблицями, пам'ятниками);

- тренувальні заняття;
- самостійна робота учнів, яка включає складання плану, підготовку питань, таблиць, пам'яток, формулювання робочої гіпотези, запис згадування батьків, сусідів, визначних людей села, міста, опис предметів матеріальної культури тощо. Учні самостійно читають літературу, де є описи предметів матеріальної культури або розкриваються методи їх опису, проводяться практичні заняття в музеї, де кожен учень, отримавши відповідні предмети матеріальної культури, повинен докладно їх описати, сфотографувати. Щоб виконати таку роботу, необхідно долучити учнів до навчальних екскурсій у музеї.

Дозвіл на проведення експедиції, як і на похід, дає директор школи й педагогічна рада. Вони затверджують маршрут, район і план роботи експедиції. Закінчується підготовка до експедиції складанням такої програми:

- Тема експедиції, перелік питань, матеріалів, які слід дослідити, зібрати.
- Мета експедиції.
- Маршрут, район роботи.
- Час роботи експедиції в цілому й на окремих ділянках маршруту.
- Склад експедиційної групи й перелік завдань для пошукових груп й окремих членів експедиції.
- Короткі методичні поради за темами, у яких розкрито особливості досліджень.

Разом із тим, здійснюються дії щодо підготовки й затвердження різних допоміжних документів експедиції: опитувальники, пам'ятки, анкети тощо. Для початківців вони необхідні, бо націлюють на ті проблеми, які необхідно розкрити й

вивчити. При організації експедиції важливо знати, що вивчати та як правильно його організувати.

Польовий етап експедиції включає в себе такі види робіт: підбір інформаторів, запис згадок, анкетування, особистісний огляд і фіксацію предметів матеріальної культури, складання планів жилих будинків, громадських будов, господарських побудов, населених пунктів, таблиць, діаграм, схем, карт околиць населеного пункту, земельних угідь, маршрутів, походів, району роботи експедиції, збір колекцій для музею, занесення їх в польовий опис, ведення польового щоденника, опис предметів матеріальної культури, складання паспортів знахідок. Успіх роботи експедиції залежить від цілеспрямованого характеру збору матеріалу.

Окремо вихоплені факти, документи, фотографії та звичайні знахідки не представляють особливої цінності ні для науки, ні для освітніх цілей. Тому важливо мати комплекс документів, предметів, об'єднаних загальною темою. Можливість отримання таких зібрань залежить від вибраної теми. Сприятливими в цьому відношенні є такі теми: історія населених пунктів (села, міста) або його складових частин, школи, підприємства чи закладу, життя й діяльність земляків, учасників тих чи інших історичних подій; історія геральдики, нумізматики, ономастики. Ці теми дають можливості здійснення хоча й невеличких, але особистих відкриттів, проведення дійсної пошуково-дослідницької діяльності під керівництвом педагогів при вивченні історії села чи міста, яка не завжди в опублікованій літературі й місцевих архівах є необхідні матеріали, особливо з більш давнього періоду. У цьому випадку не обійтись без державних архівів і музеїв. Але за допомогою до них слід звертатися тільки тоді, коли вичерпані всі місцеві можливості. Причому, звертаючись в архіви й музеї, треба точно вказувати, яка подія цікавить, який період історії села або життя певної людини.

Записи відомостей інформаторів історичних, етнографічних, топонімічних, фольклорних матеріалів створюють основу польових досліджень. Щоб свідчення були достатньо повні й змістовні, необхідно старанно підбирати інформаторів, попередньо готуватися до зустрічі із ними, складати питання для майбутньої з ними бесіди. При цьому увага учнів повинна акцентуватися на дискусійних питаннях, які

вимагають уточнення. Записуючи згадування, слід уважно ставитися до імен, географічних назв, адрес осіб, які згадуються інформаторами.

Екскурсії, походи, експедиції є важливими формами топонімічних досліджень. У польових умовах шляхом суцільного дослідження місць поселення й методом опитування жителів проводиться відбір основного топонімічного матеріалу. Щоб свідчення були точними й більш повними з одного й того ж топоніму, треба опитати трьох-чотирьох інформаторів у різних місцях населеного пункту. Причому про топоніми населеного пункту необхідно довідатися в інших населених пунктах і навпаки. Свідчення інформаторів потрібно співставити з археологічними, історичними, етнографічними та іншими джерелами. Для збору матеріалу складається опитувальник, у якому передбачено такі розділи:

- офіційна назва буде словом, із якого починається опитувальник;
- вимова назви діалектом;
- короткий опис об'єкту та його місцезнаходження;
- запис народних повір'їв, пов'язаних із цим об'єктом;
- місце запису, ініціали та вік інформатора;
- ініціатор збирання матеріалу.

Зібрані топонімічні матеріали зводяться в картотеку, систематизуються й класифікуються. В архіві карточки розміщуються в алфавітному порядку. За своїм змістом краєзнавча топонімічна робота у школах в основному має історико-географічний та історико-лінгвістичний напрями. Робота проводиться з вивчення назв центрів обласного значення, топоніміки району, свого села, міста. Із цією метою учні ведуть групові та індивідуальні топонімічні словники. Спочатку вивчаються назви, про які йде мова в навчальному посібнику з історії краю, потім складається словник за схемою: топонім – переклад – коротка довідка.

Третій етап у проведенні експедицій – це камеральна обробка матеріалів. Вона включає наступні види робіт:

- обробка записів особистих спостережень, згадувань, замальовок, кіно й фотодокументів, написання доповіді, реферату з теми дослідження;

- вивчення археологічних знахідок, предметів матеріальної культури, складання паспорту, опис колекцій, занесення їх в інвентарну книгу;
- участь у підготовці до конференції школи за підсумками роботи експедиції, перегляд колекції діафільмів, слайдів, відеофільму;
- друк фотографій, підготовка фонозаписів усної народної творчості.

Звітність за підсумками роботи експедиції завершує цю форму історико-краєзнавчої роботи учнів. У практиці шкіл вона повинна бути проведена у вигляді:

- реферату або доповіді за індивідуальною темою дослідження з короткою характеристикою джерел, що досліджуються, і прикладанням ілюстративного матеріалу (таблиць, планів, схем, діаграм, замальовок, фото-, відеоматеріалів);
- запису й оформлення згадувань декількох інформаторів;
- докладного опису ряду предметів матеріальної культури;
- особистих варіантів опитувань, анкет, таблиць, схем та інших допоміжних матеріалів за темою дослідження;
- колекцій предметів матеріальної культури з теми дослідження з паспортами й етикетками на кожній із них;
- загального щоденника й записування короткого літопису кожного дня, своїх вражень, пропозицій.

На покращення ефективності краєзнавчої роботи значною мірою впливає створення і функціонування шкільних краєзнавчих музеїв, кімнат. Практика свідчить, що шкільні музеї стають центром усієї краєзнавчої роботи. У них проводять результативну освітньо-пізнавальну, пошуково-дослідну та суспільно корисну діяльність за умови забезпечення її методично підготовленими, диференційовано спрямованими програмами й тематичними планами.

Щоби створити шкільний музей та забезпечити його ефективне функціонування, необхідно дотримуватися таких рекомендацій:

- Визначення типу шкільного музею (краєзнавчий, художній, народознавства, етнографічний, бойової слави і т. ін.).
- Організація команди, колективу одностудійців, зацікавлених у створенні музею.

- Відвідування інших музеїв із метою оволодіння знаннями щодо створення експозицій.
 - Створення умов для належного зберігання експонатів у експозиціях і запасниках (тепловий режим, вологість, охорона).
 - Збирання експонатів за чітко спланованим напрямом.
 - Приведення зібраного матеріалу у відповідність із типом музею, умовами, у яких формуються його експозиції, коштами, що виділяються на оформлення експозицій.
- Оформлення постійно діючих експозицій. Передбачення місця для різних виставок, тимчасових експозицій.
- Набуття знань про особливості роботи з різними експонатами, визначення їх цінності (копії, оригінали).
 - Зв'язок із громадськістю села при оформленні експозицій. Пошуки спонсорів.
 - Чіткий облік експонатів.
 - Створення путівника музеєм. Написання текстів навчальних екскурсій. Підготовка учнів-екскурсоводів.
 - Планування роботи музею. Музейна рада.

Експозиції музею та дослідження можна використовувати на уроках. У позаурочний час в музеї проводять екскурсії для різних категорій населення; виховні заходи з використанням матеріалів музею. Окрім того, в закладі можна організовувати роботу гуртків, семінари, лекції, конференції; свята. Серед корисних справ – також поповнення експозиції музею новими експонатами, їх збирання й систематизація; висвітлення роботи музею в засобах масової інформації.

РОЗДІЛ 2

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

2.1. Система краєзнавчої роботи в закладі освіти як інструмент формування рис громадянина (із досвіду Хруленко Т.В.)

У контексті національного й культурного відродження України особливої актуальності набувають такі завдання, як-от: вивчення історії рідного краю, залучення широких верств населення до пізнання історико-культурної спадщини, формування національної свідомості громадян, піднесення їхньої духовності. Цілком очевидно, що без краєзнавства, без усвідомлення своєї історії та культури не може йти мова про будь-які державотворчі процеси, про гідне місце незалежної України у світовій історії та сучасному суспільству.

Никифор Григорійв, суспільствознавець, відзначав: "Людина лише тоді стає активним, не мертвим членом нації, коли досконало знає, хто вона, з якого вона роду, коли дійсно знає свій народ, знає його історичну долю, його колію в історичному житті". Краєзнавство ж є безцінною скарбницею збереження історичного досвіду багатьох поколінь, усього того найкращого, що витримало випробування часом у сфері матеріальної та духовної культури. А краєзнавча робота в школі – один із важливих компонентів системи щодо поглиблення знань здобувачів освіти про рідний край. На формування в учнів усвідомлення того, що історія України починається зі знань про свою родину, місто, рідний край, бажання досліджувати його і спрямовується краєзнавчо-пошукова діяльність у Первомайській загальноосвітній школі I-III ступенів №17 імені Миколи Вінграновського.

Основними завданнями краєзнавчої роботи з учнями в закладі визначено такі, як:

- виховання духовно-осмисленого патріотизму, поєднання любові до свого народу, нації, Батьківщини з почуттям поваги до інших народів;
- розуміння власного коріння й культурної спадщини своєї нації;
- підготовка учнів до самостійного дорослого життя.

Із метою здійснення зазначених завдань у школі функціонують Музей історії школи, гуртки ("Юні туристи", "Народознавчий", "Юні скаути", "Умілі руки"), комітети учнівського парламенту ("Краєзнавство", "Екологія"), організовуються походи та екскурсії, екологічні акції тощо. Краєзнавча робота орієнтована на поглиблене вивчення учнями краєзнавчих об'єктів і включає різноманітні форми й методи позакласної роботи, а саме:

- конференції з історії рідного краю;
- зустрічі з ветеранами війни, національно-визвольного руху українського народу; учасниками бойових дій на Сході України;
- народознавче лото "Символи України та Миколаївщини";
- дидактичні ігри з краєзнавства;
- години-презентації "Національне розмаїття Миколаївщини";
- ярмарки народних пісень, приказок, предметів побуту;
- усні журнали "Історія Миколаївщини";
- уроки "Видатні люди мого краю";
- науково-дослідницькі роботи;
- екологічні десанти;
- виставки краєзнавчих матеріалів;
- конкурси краєзнавчих газет.

Центром краєзнавчо-пошукової роботи в закладі є музей історії школи. Його мета діяльності полягає в залученні молодого покоління до вивчення та збереження історико-культурної спадщини свого народу, формуванні освіченої творчої особистості, розвитку комунікативних компетенцій, навичок дослідницької роботи учнів, інтересу до вітчизняної культури та шанобливого ставлення до цінностей попередніх поколінь. підтримці творчих здібностей та нахилів дітей.

Одним із основних завдань музею є виховання патріотичної свідомості школярів. Як відомо, музей здійснює зв'язок часів. Він дає нам унікальну можливість зробити своїми союзниками в організації

освітнього процесу покоління тих, хто жив до нас, скористатися їхнім досвідом в галузі науки, культури, освіти. На базі музею відбувається безліч творчих зустрічей із відомими творчими людьми України: поетами, письменниками, артистами. Завдяки пошуковій та волонтерській діяльності ради музею його фонди поповнено новими матеріалами, було відкрито меморіальні дошки видатним випускникам школи – Миколі Вінграновському (2005 р.), Андрію Антонюку (2019 р.).

Екскурсії в музеї призначені для учнів та студентів, учителів. Тут побували наукові працівники України, діячі культури та мистецтва нашої країни, скаути німецького міста Харсефільд, випускники різних поколінь, воїни-афганці.

На базі музею часто проводять презентації своїх книг письменники, поети. Так, Григорій Гусейнов презентував серію книг "Господні зерна" у 8-ми томах. У сьомому із них є повідомлення про нашу школу – ЗОШ І-ІІІ ст. № 17.

Двічі відбулася презентація книг Мирослава Лазарука "Микола Вінграновський. Степовий Сварог" (2008 р., 2016 р.). У 2019 році музей нагороджено грамотою департаменту освіти і науки Миколаївської облдержадміністрації.

Певна пошукова робота була присвячена подіям Другої світової війни. Її гаслом стали слова В. О. Сухомлинського: "Нехай безіменний горбок серед полів, що заріс чагарником, камінь на березі річки, дуб і тополя при дорозі розкажуть юному серцю про героїчне минуле наших дідів і прадідів, про полум'яні дні молодості нашого покоління...". Членами ради музею було досліджено героїчний шлях 95-ої Гвардійської дивізії, яка визволяла Первомайщину від німецьких загарбників.

Пошуковці школи зібрали матеріал про історію пам'ятника 33-м невідомим солдатам, які загинули в перші дні Другої світової війни. Учням пощастило спілкуватися зі свідком цих подій Безпаловою Ольгою Григорівною, записати її спогади. Школа ініціювала відкриття пам'ятника й проведення мітингу.

Цікавою була робота над проектом "Вони загинули не на полі бою, не зі зброєю в руках". Пошуковцями з'ясовано прізвища людей, жителів Первомайська єврейської національності, які були

заарештовані й утримувалися в тюрмах під час Другої світової війни. Зібрано також матеріали про трагедію розстрілу мирних жителів мікрорайону вулиці Пригородньої.

У процесі роботи над проектом його учасники звернулися по допомогу до голови Первомайської єврейської общини Шефкіна Леоніда Михайловича, Українського Центру вивчення історії Голокосту, його директора, кандидата історичних наук Анатолія Подольського. Заключним етапом дослідження стала підготовка та проведення міського мітингу до 70-ї річниці трагедії Бабиного Яру. За результатами міського конкурсу проєктів суспільній акції "Громадянин" ця пошукова робота отримала 1 місце.

Важливим для учнів та громадськості міста став проєкт "Туристичні перлини Первомайщини" (1 місце в зазначеній вище акції "Громадянин"), у ході якого було розроблено туристичні маршрути нашим краєм. Матеріали його й дотепер розміщені на сайті Первомайської міської ради Миколаївської області.

У 2018 році учениця 11-го класу Воскобойник Марина брала участь у Всеукраїнському конкурсі екскурсоводів музеїв закладів освіти "Край, у якому я живу", який проведено в місті Чернігові. Учениця презентувала віртуальну екскурсію "Отут я серце виняньчив до неба" (II місце) про Миколу Вінграновського. До 80-ї річниці М. С. Вінграновського учениця 10-го класу Кізокян Лілія підготувала й захищала роботу "Поетична орбіта Миколи Вінграновського" під час обласного конкурсу творчих і наукових робіт "У слові розкривається душа" (1 місце).

Найбільш доступною й масовою формою вивчення рідного краю є екскурсія, оскільки під час неї переважають елементи живого споглядання. Екскурсії, які проводять класні керівники та класоводи, сприяють правильному відображенню минулого, формуванню вміння безпосередньо пов'язати його з конкретними історичними речами, етнографією і побутом. Із метою ознайомлення з об'єктами, розміщеними за межами населеного пункту, педагогами влаштовуються екскурсійні поїздки. Краєзнавчі екскурсії – це чудова перспектива для огляду тих об'єктів, на основі яких в учнів складається повніше й глибше уявлення про рідний край та про Україну в цілому.

Безперечно, глибоко дослідити рідний край лише під час екскурсій неможливо. Тому в закладі організовується гурткова робота, зокрема діє гурток "Юні скаути" (керівник Ліпанов Є. В.). Його члени вступають до Спілки скаутів України. Скаутське життя наповнене подіями, які урізноманітнюють повсякдення дітей. Вони також мали можливість побувати в багатьох містах та селищах України.

Вивченню туристичних можливостей рідного краю, розробці туристичних маршрутів, організації походів та експедицій сприяє шкільний гурток "Юні туристи" (керівник Ліпанов Є.В.).

У народознавчому гуртку "Калинонька" (керівник Хомка О.В.) вивчають звичаї та традиції рідного краю. Гуртківці виступають перед учнями та батьками з інсценізацією свят народного календаря. У цьому навчальному році гурток посів 2 місце в міському конкурсі фольклорних колективів.

Один із аспектів вивчення історії рідного краю є етнографічне краєзнавство. Із цією метою в закладі діє гурток "Умілі руки" (керівник Ліпанова Т.А.). Під час занять учнів ознайомлюють із народними ремеслами рідного краю. Ліпанова Т.А., керівник гуртка, проводить значну роботу з вивчення особливостей вишивки нашого міста та регіону. Гуртківці – постійні учасники конкурсу "Україна вишивана".

Цінним досвідом для школярів стали екологічні експедиції, основна мета яких – дослідження екологічних проблем мікрорайону, міста. Учні школи були неодноразовими учасниками екологічних акцій, вивчали й досліджували проблему забруднення річок міста, розглядали й висловлювали свою думку щодо утилізації твердих побутових відходів, досліджували екологічний стан мікрорайону й активно брали участь у його благоустрої. Такий напрям діяльності формує в учнів екологічний світогляд, мислення, бажання покращити ситуацію в природі, стати учасником "зеленого руху".

К. Д. Ушинський у свій час сказав: "Любов до своїх рідних місць має глибокий сенс, багатий думками й почуттям голосу рідної природи. І в житті нерідко буває, коли цей "голос" кличе до себе людину, тягне її в рідні місця". Тому чим змістовнішими будуть знання учнів про рідний край, свою Батьківщину, тим більше буде можливостей для виховання глибокої пошани й поваги до традицій

земляків, патріотизму, відповідальності перед своїм народом, Батьківщиною. Недарма кажуть: "Пізнай свій край... Себе, свій рід, свій народ, свою землю, і ти побачиш свій шлях у життя...".

2.2. Розвиток життєвих компетентностей учнів у процесі туристично-краєзнавчої роботи (з досвіду Ліпанова Є.В., керівника гуртків "Юні туристи", "Юні скаути")

У ЗОШ I-III ст. № 17 гуртки "Юні туристи" та "Юні скаути" діють 4-й рік. Основна мета їх функціонування – ознайомлення з різними видами туризму, краєзнавчою роботою, пізнання рідного краю та усвідомлення історії держави.

У ході занять діти отримують необхідні теоретичні знання для поступового впровадження практичних кроків для освоєння орієнтування на місцевості, техніки пішохідного туризму, влаштування туристичного бівака, розвитку інших необхідних навичок, необхідних у складних природних умовах.

Заняття в гуртках сприяє активній участі учнів у міських змаганнях з орієнтування на місцевості та техніки пішохідного туризму, за результатами яких вихованці посідали призові місця.

Намагаюся, щоби вихованці усвідомили загальновідомий вислів: "Кожен скаут – турист, не кожен турист – скаут". Адже у скаутів є різні рівні взаємодії – місцевий, регіональний, всеукраїнський та міжнародний. Члени гуртка стали їх учасниками й мали змогу ознайомитися з історією рідного краю, країни й, разом із тим, пропагувати національну культуру на вказаних вище рівнях.

Вихованці взяли участь у різноманітних маршрутах, завдання яких вирізнялися своїм змістом. Наприклад, під час водного сплаву "Грушівка – Мигія" гуртківці ознайомилися з природою та історією Первомайщини. Щорічний захід на Громові скелі, у якому діти виступають організаторами, надав можливість застосувати їм сформовані компетентності на практиці й ознайомитися з різними історичними періодами рідного краю. Участь у зборі-поході Козацькими шляхами (Черкаська область, Корсунь-Шевченківський район, с. Виграїв) сприяла пізнанню дітьми історії

національно-визвольної війни часів Богдана Хмельницького та можливості перебування в місцях Корсунської битви. Говерла й озеро Синевір, де побували вихованці гуртка, сприяли пізнанню їх як національних символів. Подорож до Львова – це візит у князівську добу. Поїздка в Австрію, Німеччину, на Кіпр - це ознайомлення з культурою різних народів та презентація культури України.

Інформація про скаутизм

Лорд Роберт Стефенсон Сміт Бейден-Павелл
Гілвелський (англ. Robert Stephenson Smyth Baden-Powell, ['beɪdən 'rəʊəl]; 22 лютого 1857 — 8 січня 1941) — британський воєначальник, засновник скаутського й гайдівського рухів. Народився в Паддінгтоні (район Лондона), 22 лютого 1857 року, був шостим із восьми синів. Його сім'я була не цілком звичайною. Його батько, англіканський священик Джордж Бейден-Павелл був також професором теології та геометрії в Оксфордському університеті.

Мета, основні ознаки й принципи скаутизму

Скаутський рух в Україні, як і в інших країнах, характеризується спільними ознаками, загальними принципами організації життєдіяльності, типовими формами й методами роботи.

Мета скаутського руху — через участь скаутів у місцевих, національних і міжнародних організаціях виховувати відповідальних і гідних громадян своєї країни, сприяти розвитку молодих людей для розкриття їх фізичного, інтелектуального, суспільного й духовного потенціалу.

Основний принцип виховання — усі складові особистості, тобто фізичні, психічні, інтелектуальні, суспільні й духовні якості, розвиваються у взаємодії. Скаутинг охоплює багато чинників, що сприяють становленню індивіда, але це не означає, що він замінює сім'ю, школу, релігію та інші соціальні інститути виховання, він лише доповнює їх виховну суть і має важливе значення у формуванні концепції обов'язків громадянина. Ця мета — фундаментальна, і її потрібно розуміти в широкому сенсі: кожна особистість має бути

прогресивною та індивідуальною, водночас вона є невід'ємною частиною суспільства, його політичної структури тощо.

Як і будь-яка громадська організація, скаутська має власні закони, традиції, атрибути, символіку тощо.

Скаутський закон

Закон скаутизму відображає ідеали, до яких слід прагнути в будь-якій діяльності. Дотримуючись скаутського закону, скаут зростає справжнім громадянином. Скаутський закон є основою, на якій будується весь скаутський рух. Основні його положення:

1. Честі скаута потрібно довіряти.
2. Скаут вірний.
3. Обов'язок скаута – бути корисним і допомагати іншим.
4. Скаут – друг всім і брат кожному скауту.
5. Скаут ввічливий.
6. Скаут – друг тварин.
7. Скаут підкоряється своїм батькам, а також наказам керівника патруля, скаут-майстра.
8. Скаут усміхається й не сумує, якщо є будь-які труднощі.
9. Скаут ощадливий.
10. Скаут чистий у думках, словах і справах.

Традиції скаутів

Традиційним для Всесвітнього скаутського руху є світове скаутське джемборі (World Scout Jamboree) – зліт скаутських об'єднань, який відбувається раз у чотири роки.

Традиційні свята скаутів: 22 лютого в день народження Р. Баден-Пауелла святкують Міжнародний день скаутизму; 1 грудня – День мам скаутів.

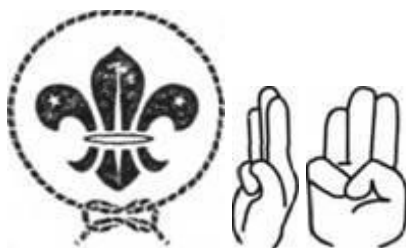
Основною традицією скаутів України, як і всього світу, незмінно залишається надання обіцянки як підґрунтя всіх відносин у скаутизмі. Вступаючи до організації, скаути урочисто обіцяють робити все, що від них залежить, щоб виконати обов'язок перед Богом і Батьківщиною; допомагати ближнім; жити за Законом скаутів.

Прийом і посвята в скаути дещо відрізняються. Прийом – це формальніша частина, яка засвідчує виконання скаутом усіх підготовчих вимог, отримання дозволу батьків на вступ у скаути, реєстрацію в групі. При посвяті необхідний прапор об'єднання або інший символ. Місце проведення процедури має бути естетично витримане. Наприклад, можна розробити стежку випробувань, пройшовши якою претендент збере літери й складе слово "скаутизм".

Символіка та атрибути

Міжнародний символ скаутизму – квітка геральдичної лілії. Її зображали на старовинних картах мореплавців, щоб указати розташування частин світу (центральною пелюсткою указувала на північ). Такої самої форми надавали наконечникам стріл і списів давніх воїнів. Тобто лілія здавна була знаком сміливих і відважних людей, яким, звичайно, прагне стати й кожний скаут. Лілія також є символом чистоти: вона ніколи не ростиме у водоймі з брудною водою. Ця волелюбна квітка, будучи зірваною, одразу загине, тому що не зносить неволі. Таким повинен бути й скаут: сміливим, сильним, волелюбним, чистим у своїх думках і справах.

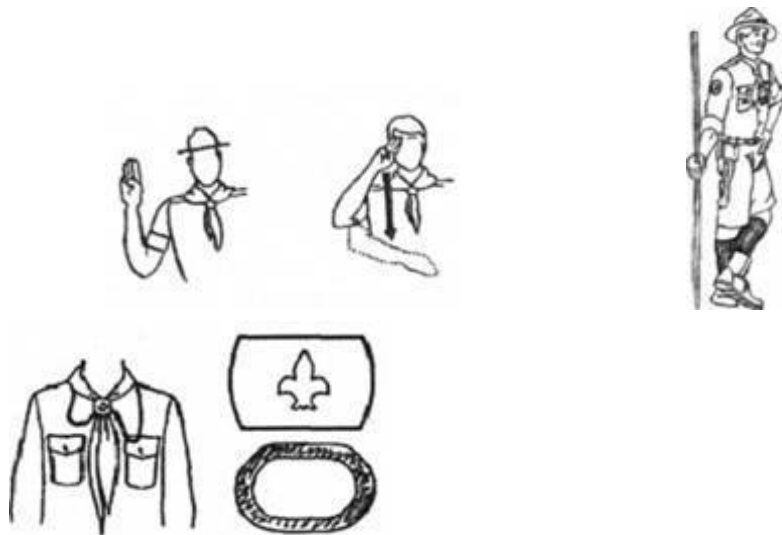
Скаутський знак – три пальці правої руки, піднесені догори, означають три частини скаутської обіцянки: виконати обов'язок перед Богом; допомагати ближнім; жити за Законом скаутів.

Кисть правої руки знаходиться на рівні голови й трохи відведена вбік. Знак скаутизму нагадує, що сильний завжди захищає слабкого (великий палець прикриває мізинець), а молодший підкоряється старшому.

Скаутський салют віддають правою рукою, торкаючись правого боку козирка головного убору або, якщо скаут у береті, середини правої брови, або, якщо він у скаутському капелюсі, краю полів капелюха з правого боку. Разом із салютом скаути всього світу використовують скаутське рукостискання: скаут вітається зі скаутом лівою рукою, при цьому мізинець злегка зігнутий і відведений убік. Під час офіційних зустрічей скаутів, разом із рукостисканням лівою рукою, скаут може віддавати салют, однак лише в тому разі, якщо він одягнений у повну скаутську форму. Вітання правою рукою теж не заборонене, але саме скаутське рукостискання виражає особливий, братський дух, є своєрідним міжнародним пізнавальним знаком. Це привітання започаткував Р. Баден-Пауелл, запозичивши його в африканського племені. Воїни цього племені в правій руці тримали зброю, а в лівій – щит, і при зустрічі з тим, кому хотіли показати свою дружелюбність, перекладали щит з лівої руки в праву, залишаючись при цьому без захисту.

Скаутська форма, як і салют, є однією з перших традицій скаутингу. Під час подорожей або тренувань скаут не повинен боятися забруднити одяг. В урочистих же випадках він має відчувати себе впевнено й святково. Усім цим вимогам і відповідає уніформа скаутів: довгі шорти або штани, формена сорочка, галстук скаута, головний убір і гольф. Форма, розроблена Р. Баден-Пауеллом, майже не змінилася й нині. Однак скаути різних країн при розробленні своєї форми враховують кліматичні й природні особливості та

національні елементи одягу. Наприклад, скаут Індії може носити на голові тюрбан, шотландський скаут одягає картату спідницю – "кілт".

Загалом уніформа скаута повинна бути міцною для тривалого носіння; добре пратися, щоб її завжди можна було тримати в чистоті; бути зручною в процесі одягання, щоб скаут міг швидко її одягнути й бути справді "Завжди готовим!". У різних скаутських організаціях різні вимоги до галстуків, головних уборів і деяких дрібних елементів. Постійними залишаються тільки відзнаки, розміщення нашивок і знаки організації. Повною формою сучасного скаута є формена сорочка; галстук; шорти (штани) кольору хакі або темно-сині; спідниці для дівчаток тих самих кольорів (можливо, з ременем); головний убір; гольф темних кольорів або хакі (єдині в патрулі); взуття темного кольору.

Колір скаутського галстука обирає загін або патруль. Він має відповідати кольорам прапорця патруля або загону. Також патруль визначає тип вузла й затискач, який для зручності можна закріпити на шнурку й вішати на шию. До шнурка скаут може прикріплювати шкіряні, дерев'яні або глиняні значки таборів, у яких він брав участь. Галстук – це не тільки один з основних елементів форми, а й предмет, необхідний у різних ситуаціях. Наприклад, його можна

використовувати у разі вивихів і переломів для накладання шин, як сигнальний прапорець, мотузку для зв'язування рук "ворогу" або зав'язати ніс і рот при буревії, вітрі, пожежі для захисту дихальних шляхів.

Взуття скаута повинне бути міцним, зручним, чистим. У походах і таборах скаут використовує спортивне взуття (кросівки) або шкіряні туристичні чи армійські черевики. Необхідно користуватися міцними шнурівками. На урочистостях скаут носить однотонні черевики або неяскраві кросівки.

Найпопулярнішими головними уборами скаутів є класичні широкополі скаутські капелюхи і берети (єдиного кольору в патрулі). Іноді трапляються армійські кепі з козирком і "вухами", застібнутими вгорі. На всіх головних уборах скаутів може бути приколена (пришита, вишита) лілія, інший, загальноприйнятий у загоні або патрулі скаутський знак.

2.3. Методична розробка туристичного зльоту

Тема. Здоровий спосіб життя і турист.

Цілі:

- пропагувати здоровий спосіб життя;
- розвивати творчі здібності учнів;
- сприяти згуртуванню колективу.

Хід заходу

I. Інструктаж із техніки безпеки

- Ретельно вивчити напрямок руху, характер рельєфу місцевості з урахуванням труднощів і небезпек.
- Дотримуватися групового способу пересування, не допускати розподілу групи, не обганяти направляючого і не відставати від останнього. Направляючий задає правильний темп руху і стежить за напрямком. Замикає, стежить, щоб група не

розтягувалася й постійно перебувала в межах чутності та видимості. Виключені всякі відлучки учасників походу та порушення дисципліни.

- Дотримуватися санітарних норм зберігання продуктів. Не їсти немиті ягоди, овочі, фрукти. Гриби, лісові ягоди й трави вживати в їжу тільки при повній впевненості в їх поживності. Перевіряти якість питної води і в будь-яких сумнівних випадках очищати її за допомогою хлорування.
- Повністю виключити в поході вживання спиртних напоїв.
- Уважно стежити за сигналами, що попереджають про небезпеку, швидко й точно виконувати команди та розпорядження керівника групи.
- Під час руху лісом суворо дотримуватися протипожежної безпеки, не кидати палаючі сірники, ретельно гасити багаття.
- Заблукавши в лісі, важливо не допускати дроблення групи, не змінювати стоянку й не проводити розвідку місцевості поодиночі.
- Категорично забороняється купання з човна, пірнання у воду з містків, урвистого берега й без дозволу керівника групи.
- Не можна допускати вигуків, оскільки крик - це сигнал про допомогу.
- При грозі спуститися з височини, скласти залізні предмети на відстані не менше 15 м від людей, йти не поспішаючи, не бігати, не зупинятися під самотніми деревами, стовпами, на березі водойми, не стояти поблизу ліній зв'язку й електропередачі.

II. Варіанти проведення заходу

Варіант 1. Гра "Робінзонада"

Учитель. Ми знаходимося на безлюдному острові, від цивілізації в нас залишилися шматки мотузки різної товщини, аркуші паперу. Нам потрібно пройти всі етапи життя Робінзона на острові.

Перший етап. Перше, що треба зробити Робінзону на острові, – це побудувати будинок із хмизу, колів, гілок та інших матеріалів. Курінь повинен бути розрахований на одну людину.

Другий етап. Цей етап виявить уміння приготувати їжу. Необхідно обладнати за всіма правилами місце для багаття, щоб приготувати їжу.

Суддя оцінює надійність стійок, пожежну безпеку багаття і якої шкоди було завдано природі робінзонами.

Третій етап. Тепер пора зробити ложку для обіду. Усім робінзонам вручаються складні ножі, кора дерева, сухі товсті гілки. Суддя оцінює ложку на можливість застосування за призначенням.

Четвертий етап. Із заздалегідь приготованого матеріалу треба зробити лук, стріли, спис.

П'ятий етап. Пропонуємо потрапити по цілі з лука або списа. Ураховується й точність, і стан зброї після застосування.

Шостий етап. Робінзони перераховують, а якщо можливо, збирають трави, з яких можна заварити чай.

Сьомий етап. Робінзони повинні виготовити шапку з паперу, щоб на острові не напекло голову.

Восьмий етап. Останній етап. Перевіряються знання книги про Робінзона Крузо.

- Хто автор книги про Робінзона? (Даніель Дефо)

- Чому Робінзон назвав свого товариша П'ятницею? ("...я вибрав для нього це ім'я в пам'ять дня, коли врятував йому життя".)

- Ким був Робінзон на острові? ("...я жив справжнім королем, ні в чому не потребуючи...")

- Із чого Робінзон зробив собі парасольку? (Із козячих шкур. "Я обтягнув його козячими шкурами хутром назовні: дощова вода стікала по хутру, як по похилому даху, і самі спекотні сонячні промені не могли проникнути крізь нього".)

Варіант 2. Туристична естафета

1. Переправа (навісна або маятникова).

2. Переправа колодою.

3. Подолання умовного болота, купини.

4. Укладання рюкзака.

5. Надання першої медичної допомоги.

Варіант 3. Військово-спортивна естафета

Марш-кидок. На стартовій лінії – речовий мішок з вантажем.

За сигналом перший учасник команди одягає наплечника, пробігає до поворотної відмітки й назад, передає наплечника наступному учаснику.

Снайпери. Змагання на точність попадання в ціль тенісними м'ячами: кожен учасник команди робить по одному "пострілу".

Метання гранати. Мета вправи – точність попадання, число кидків – 3, положення учасника – довільне, вага гумової гранати – 250-300 р.

Смуга перешкод. Найпростіша смуга перешкод – натягнуті між деревами на різній висоті мотузки, через які потрібно стрибати. Перешкоди потрібно долати як по дорозі до поворотної відмітки, так і на зворотному шляху.

Зона хімічного зараження. Перед входом в небезпечну зону (відзначена лінією) команди шикуються в шеренги. За сигналом "Гази" учасники по черзі надягають протигаз і перетинають заражену ділянку. Загальний час визначається по останньому учаснику.

Червоний хрест. Транспортування потерпілих. Команда розбивається на трійки. У кожній трійці двоє роблять "стілчик" з переплєтених рук і на цьому стільчику" несуть третього до поворотної відмітки й назад.

Мінне поле. Гравці повинні проповзти між кеглями, розташованими в шаховому порядку. Якщо гравець зачепив кеглю рукою або ногою – поранений, якщо зачепив другий раз або тулубом – убитий. Перемагає команда, яка подолає "мінне поле" з найменшими втратами.

Варіант 4. Гра "Останній герой"

Учасниками гри стають хлопці, які правильно відповіли на запитання відбіркового туру: усього 10 осіб.

Питання відбіркового туру

- Крутий поворот (віраж)
- Французький письменник, один з творців жанру науково-фантастичного роману (Жуль Верн)
- Високообдарована дитина (вундеркінд)
- Безповітряний простір (вакуум)
- Яке озеро найглибше у світі? (Байкал)
- Назвіть всесвітньо відомі англійські заклади освіти. (Оксфорд, Кембридж)
- Жінка-войовниця Стародавньої Греції, ім'ям якої названо річку в Америці. (Амазонка.)
- Кінь Дон Кіхота (Росинант)
- Взуття для коня (підкова)

- Відомий мандрівник, чий кінь, коли він був у Росії, виявився прив'язаною до даху дзвіниці. (барон Мюнхгаузен)

Учасники гри об'єднуються у два племені, придумують їм назви й вибирають вождів.

Умови гри: плем'я, яке програло в конкурсі, тягне жереб; учасник, який витягнув чорну мітку, виходить із гри.

Провідний. Отже, на острів Кука відправляються команди "Черепаша" й "Крокодил". Але для цього треба змайструвати пироги.

Конкурс 1. Будівництво човна-пироги

Команди майструють ланцюг із підручних матеріалів: одягу, взуття, кепок тощо. Виграє команда, чий "човен" виявиться довшим. Команда, яка програла, тягне жереб, один із її учасників виходить із гри.

Провідний. Ми благополучно дібралися до острова, на якому нас зустріло плем'я аборигенів. Поважаючи звичаї аборигенів, ми повинні виконати з ними туземський танець.

Конкурс 2. Танець туземців

Команди повинні зібрати якомога більше танцюючих у змійку. По свистку провідного танець припиняється й підраховуються учасники танцю. Те плем'я, яке програло, тягне жереб.

Провідний. Увага! Вождь тубільців викликає вас на поєдинок. Для цього вам необхідно набрати команду з 10 осіб.

Конкурс 3. Поєдинок

Кожне плем'я набирає у свою команду необхідну кількість гравців. Гра може бути будь-яка: перетягування канату, біг зі скакалками або з обручем, стрибки на одній нозі з м'ячем.

Провідний. На острові почалася посуха. Сонце нестерпно пече. Доведеться випити останній запас прісної води.

Конкурс 4. Імідж – ніщо, спрага – усе!

Учасники повинні за годину випити з пляшки з соскою воду. Переможець отримує імунітет, інші – тягнуть жереб.

Провідний. Після змагання гостинний вождь запрошує вас заспівати пісні біля багаття.

Конкурс 5. Пісні біля багаття

Команди співають пісні, де згадуються цифри. Ведучий заспіває "Мільйон червоних троянд", команди продовжують по черзі. Програє та команда, яка не зможе продовжити ланцюжок пісень.

Провідний. Відпочинок закінчився, пора думати про подальше перебування на острові. Ваші вожді прийняли рішення будувати будинок.

Конкурс 6. Побудуй будинок

Вожді племен надягають боксерські рукавички. Вони повинні перенести по одному всі кубики на іншу сторону острова й скласти їх один на одного, будуючи вежу. Переможе той, у кого башта буде вищою.

Провідний. Будинок побудований, і племена вирішили об'єднатися. Тепер вони будуть називатися... Вітаємо нове плем'я! Вам дозволено послати звістку додому голубиною поштою.

Конкурс 7. Голубина пошта

Учасникам видаються аркуші паперу, із яких вони повинні зробити літаки. Олівцем підписують своє прізвище. Стають в одну лінію й запускають літаки. Імунітет отримує та стає останнім героєм той, чий літак подолає найбільшу відстань.

Провідний. Ось він – останній герой! Вітаємо з призом та медаллю "Останній герой". Оплески переможцю! А тепер на честь "останнього героя" жителі острова Кука оголошують тубільну дискотеку!

2.4. Скаутські ігри

Гра "Знайомство"

Мета: познайомитися з учасниками гри.

Обладнання та матеріали: яблуко або апельсин.

Правила гри:

Форма гри досить поширена й ні для кого новиною не стане. Але ми хочемо запропонувати доповнення до цієї гри, яке додасть їй цікавості, а гравцям – змогу більш детально пізнати один одного. Гру можна проводити як в приміщенні, так і в природі, під час масових заходів або походів. Гра розрахована на незначну кількість учасників (5-15 осіб). Вік учасників необмежений. Час гри – близько 40-а хвилин.

Гравці стають у коло. Гра починається з будь-якого гравця, котрий отримує яблуко. Коли гравець має щось у руках і передає його по колу – це дисциплінує гру й надає їй почуття єдності. Людина, яка тримає щось у руках і передає це сусіду, ніби обмінюється цим предметом (у цьому випадку яблуком). Такий підхід надає грі особливого настрою. Обраний першим, гравець говорить своє ім'я й передає яблуко по колу. Наступний гравець повторює ім'я гравця, що перед ним, і каже своє, і так по колу. Останній гравець повинен повторити імена всіх гравців і сказати своє ім'я, потім передати яблуко першому гравцю. Далі гра ускладнюється. Кожен гравець при називанні свого імені додає до нього епітет і знову, за тим же принципом, запускає яблуко по колу. Наприклад: "Олексій чемний", "Тарас великий" і т. п. За третім колом гравці до свого імені додають заняття, яке їм найбільше подобається. Наприклад, "Олексій, люблю грати на гітарі", "Олена, люблю дивитися телевізор" і т. п. І знову за принципом повторення проходить коло.

Після четвертого кола гравці виділяють учасників, які сподобалися їм найбільше. Кожен учасник говорить своє ім'я, епітет і заняття, а потім говорить ім'я, епітет і заняття гравця, який йому сподобався найбільше. Наприклад "Я – Олексій, чемний, люблю грати на гітарі, мені сподобалася Олена премудра, котра любить дивитися телевізор".

І знову яблуко запускається по колу. На четвертому колі гравці вже не повторюють імена учасників, а просто висловлюють їм свої симпатії. Перед останнім колом, якщо у вас є час і діти готові грати ще, можна запустити ще одне коло, у якому діти будуть називати своє ім'я й бажання. Це коло проходить за принципом першого, другого й третього кіл.

Завершується гра іншою формою. Діти будують два кола, коло в колі. Гравці, що знаходяться у внутрішньому колі, повертаються до гравців зовнішнього кола обличчям. За сигналом керівника гри гравці, які стоять напроти, говорять один одному своє ім'я й обмінюються щирими побажаннями. Після цього потискають один одному руки або обіймаються. Потім керівник дає сигнал і внутрішнє коло пересувається на одну особу, і все повторюється знову. Побажання повинні бути різними й адресовані саме цьому гравцю.

Гра "Інтерв'ю"

Мета: знайомство учасників між собою.

Обладнання й матеріали: аркуші паперу й олівець (згідно з числом учасників)

Правила гри:

Гру можна проводити як в приміщенні, так і в природі, під час масових заходів або походів. Гра розрахована на незначну кількість учасників (5-15 осіб). Вік учасників не обмежений. Час гри – близько 30-ти хвилин. Кожен гравець отримує аркуш паперу й олівець. За визначений ведучим час (після сигналу) гравці повинні взяти інтерв'ю в якомога більшої кількості гравців. Питання журналісти ставлять за своїм бажанням. Якщо учасників багато, їх можна розбити на пари. Отримані відомості гравці записують на своїх аркушах паперу.

Після закінчення визначеного терміну всі гравці сідають у коло й починають збирати досье на кожного учасника. Починати можна в будь-якому порядку. Ведучий висуває кандидатури, а журналісти по колу зачитують інформацію про цього гравця без повторень. По закінченню кола серед гравців вимальовується особистість. Перемагає той журналіст, у якого інформація найбільш цікава й різнопланова.

Гра "Охоронець ключів"

Мета: сприяти розвитку в учнів уваги.

Обладнання та матеріали: зв'язка ключів.

Правила гри:

Гру можна проводити як в приміщенні, так і на природі під час масових заходів або походів. Гра розрахована на незначну кількість учасників (5-15 осіб). Вік учасників не обмежений. Час гри не обмежений. Для підготовки гри в приміщенні треба прибрати столи й стільці, звільнити ігровий майданчик від зайвих предметів.

В одному кінці кімнати визначається стартова лінія, а в іншому – місце охоронця. Коли поділені ролі, охоронець стає на своє місце, повертається спиною до учасників гри, позаду нього на стілець або на підлогу кладуться ключі. Завдання для гравців полягає в тому, щоб

дійти до ключів не поміченими (у русі) сторожем, взяти їх, торкаючись до всіх гравців, а потім дійти до фінішу.

У цей час охоронець, який повернутий спиною до гравців, без повідомлення обертається й намагається побачити, як гравці рухаються. Якщо сторож помітив гравця, він повертається на старт. Якщо в нього були ключі, він кладе їх на місце й повертається на старт. Коли учасник схопив ключі, він має їх заховати, щоб сторож не побачив їх. Побачивши в'язку ключів, сторож повертає їх на місце, а учасник повертається на старт. Гра продовжується необмежений час. Коли гравцям все ж вдається принести ключі на старт, то той, кому це вдалося, стає сторожем і гра повторюється спочатку.

Гра "Чужий у домі"

Мета: сприяння розвитку в гуртківців уваги та спостережливості.

Обладнання та матеріали: зв'язка ключів.

Правила гри:

Гру слід проводити в приміщенні. Гра розрахована на незначну кількість учасників (5-10 осіб). Вік учасників не обмежений. Час гри не обмежений. Учасники гри збираються в приміщенні, у якому буде проводитися гра. Потім гравцям дається час на вивчення приміщення (5 хв.). Гравці повинні за цей час максимально дослідити довкілля (наявні предмети, їх положення і т. п.). Потім обирається "чужий", який разом із ведучим залишається в кімнаті, а всі інші виходять. "Чужий" повинен зробити якусь зміну в приміщенні, але так, щоб вона було в полі зору гравців. Наприклад, у приміщенні стояв відкритий портфель, а "чужий" взяв і закрив його; "чужий" переставив місцями квіти на підвіконні (що завгодно, на скільки вистачить фантазії!). Зміну можна робити тільки одну. Робити приховані зміни не дозволяється, наприклад, перекласти зошити в шухляді, яка була зачинена. Але цей елемент можна використовувати як другий рівень гри. Коли зміна зроблена, у кімнату заходять інші гравці й намагаються знайти внесену зміну. Коли хтось помітив, що щось не так, він говорить про це ведучому або "чужому" тихо на вухо, щоб інші не почули. Ведучий або "чужий" визначають правильність підміченого гравцем. Гравець, який знайшов зміну, відходить убік і мовчки спостерігає за подальшою

грою. Після того, як всі гравці знайшли зміну, гра починається спочатку. Частіше "чужим" стає той, хто перший визначив зміну в кімнаті. Гра користується популярністю серед гуртківців і є корисною для розвитку їхньої уваги та спостережливості. Діти починають помічати те, чого раніше не бачили.

Гра "Нічне полювання"

Мета: сприяння розвитку в учнів уваги та навичок поведінки в нестандартних умовах.

Обладнання та матеріали: світлі маркери.

Правила гри:

Кількість гравців – від 50 до 100 осіб. Територія (площею до 0,5 кв. км) має бути обмежена світлими мітками. Територія гри повинна бути в рідколіссі або лісі. Тривалість гри – півтори-дві години. Гравці збираються на визначеному майданчику. Ведучий умовно об'єднує всіх на дві групи (мисливці та звірі). Гравцям дається пів години на підготовку. Усі гравці повинні бути вдягнені в штани, кросівки або чоботи, верхній одяг – із довгими рукавами. Мисливці повинні мати при собі ліхтарі. Після закінчення часу на збори, усі гравці знову збираються на визначеному майданчику.

Ведучий проводить інструктаж із техніки безпеки і ще раз пояснює правила гри: завдання мисливців – засвітити звіря й відняти в нього картку життя. Завдання звірів – не дати їм цього зробити. Гра може бути ускладнена додатковими можливостями звірів (якщо звір торкається до мисливця до того, як він засвітив його, то він забирає в нього картку життя. Виграє той гравець, у якого більше карток життя. Визначення переможця проводиться в групах (мисливці – окремо, звірі – окремо). Після інструктажу гравцям видаються картки життя, і вони відводяться на територію проведення гри. Першими випускаються звірі, а за ними, через незначний проміжок часу, – мисливці.

Гра починається за свистком і так само закінчується. Користуватися ліхтарями гравцям-звірям забороняється. Виходити за маркований кордон гри – забороняється. Гру повинні супроводжувати мінімум десять контролюючих, які стежать за правильним ходом гри.

Гра "Захоплення території"

Мета: сприяння розвитку фізичного стану учнів.

Обладнання та матеріали: дві мотузки або стрічки, завдовжки 30-40 метрів (залежно від кількості учасників можна зменшувати або збільшувати довжину); два прапорці.

Правила гри:

Гра розрахована на значну кількість учасників. Проводиться на відкритій місцевості.

Підготовка: організатори гри розкладають мотузку або стрічку у формі прямокутника та розділяють його на дві рівні частини. На крайніх сторонах прямокутника викладають сектори, у які ставлять прапорці.

Хід проведення

Учасники об'єднуються в команди по шість осіб. Участь команд відбувається на виліт. Завдання граючих команд полягає в тому, що вони повинні перенести прапорець із поля противника на своє. Якщо протилежна команда торкається до учасника на своєму полі, він залишається на тому місці, де це відбулося. Розморозити учасника може гравець його команди за допомогою торкання. Якщо учасник потрапляє в сектор, де знаходиться прапорець, він стає в ньому недоторканим. Піймати учасника можна тільки тоді, коли він вийде за межі сектора, після чого прапорець повертається на місце.

Процес гри "Захват території"

Гра проводиться за олімпійською системою (чверть фіналу, півфінал, фінал тощо). Виграє та команда, яка дійшла до фіналу й виграла його. Гра також може проводитися серед двох команд. Тоді переможець визначається за кількістю перенесень на свою територію прапорця супротивника.

2.5. Методична розробка спортивно-туристичного свята, присвяченого Дню туриста

Тема. "Лінь, тугу – відганяйте! Мандруйте! Рідний край пізнавайте!".

Мета. Формування знань про туризм, краєзнавство, виживання в природних умовах, екологічної свідомості та вміння приймати власне рішення, розвиток творчого потенціалу, виховання сміливості, рішучості та бажання досягнути своєї мети.

Хід заходу

Ведуча. Сьогодні прекрасне свято – Всесвітній день туризму. Турист – це людина, яка любить подорожувати, черпати нові знання, понад усе любить свій рідний край, свою землю. Турист надає перевагу голубому шатру неба над тіснявою міських квартир. Біля туристського вогнища створювалися найкращі пісні, біля нього зароджується справжня дружба.

Туристи – найщасливіші люди, адже вони чують мелодію сосни, голос вогнища, який асоціюється з дзвінкою юністю. Із туризмом тісно пов'язаний вислів, а саме: "Життя вимірюють кілометрами, а не квадратними метрами".

Сьогоднішнє наше свято проходить під таким девізом: "Лінь, тугу – відганяйте! Мандруйте! Рідний край пізнавайте! Нових зустрічей чекайте".

Етапи :

1. Гра-вікторина "Що? Де? Коли?"
2. Туристичний квест "Меридіан"
3. Весела туристична естафета

Гра-вікторина "ЩО? ДЕ? КОЛИ?"

Необхідні атрибути гри: столи та стільці для команд і ведучого (*в окремих випадках можна користуватися простими туристськими килимками*):

- олівці та папір для учасників;
- палички для жеребкування;
- конверти із запитаннями;
- гітара для "музичних пауз";
- секундомір;
- приз для команди, яка переможе в грі.

Місцем проведення гри може бути зал, простора кімната або просто затишна галявина. Довкола ведучого розташовуються команди (*по 4-5 осіб в кожній, але про кількість гравців можна домовитися окремо*). Для ведення протоколу гри визначається секретар. Перед ведучим розміщена пачка конвертів із листами-запитаннями від уявних дописувачів-уболівальників. Кількість запитань повинна бути кратною числу команд, що беруть участь у грі. Наприклад, якщо команд 5 – запитань може бути 10, 15, 20 і т. д.

Капітани команд жеребкуванням визначають, якій із команд починати гру. Після цього з пачки конвертів капітан першої шістки,

тобто тієї команди, що розпочинає гру, витягає один лист із запитанням.

Ведучий пропонує всім зайняти свої місця, припинити розмови та зосередитися; а сам зачитує лист-запитання. Після цього всі команди починають тихо обговорювати лист та шукати правильну відповідь. Після закінчення часу, що був відведений на обговорення (1-1,5 хв), капітан команди призначає гравця, який буде відповідати. У разі правильної відповіді команді номер 1 нараховується перше очко. За стрількою годинника гру продовжує команда номер 2 і т. д. У разі неправильної відповіді друга команда за годинниковою стрількою може дати варіант своєї відповіді. Далі третя команда і т. д., доки якась із команд не дасть правильної відповіді й не одержить свій бал. Лише тоді, коли варіанти відповідей усіх команд будуть неправильними, ведучий каже відповідь, а призовий бал вважається нерозіграним. У будь-якому випадку гру продовжує команда номер 2. Після першого кола запитань оголошується "музична пауза", тоді номер художньої самодіяльності виконує хтось із дітей або педагогів (може бути пісня під гітару).

Гра-вікторина вважається завершеною, коли всі листи вичерпано, а кожна з груп-учасниць мала змогу починати коло однакову кількість разів. Переможцем гри стає команда, що набрала найбільшу кількість балів.

Зразки запитань (Запитання, що "надійшли" в листах, зачитує ведучий)

1 лист. "У давнину (а в деяких місцях і до цього часу), під час обряду сватання, дівчина, відмовляючи парубкові, підносила йому гарбуза. Що, крім відмови, це мало означати? Чому з усієї городини підносили саме гарбуз?"

Відповідь. У насінні та м'якоті гарбуза містяться заспокійливі речовини. Із давніх-давен відвар гарбузового насіння та м'якоті використовувався в народній медицині як транквілізуючий (заспокійливий) засіб. Тож дівчина, повідомляючи хлопцеві про відмову, ніби хотіла сказати йому в такий спосіб заспокійливі слова.

2 лист. "Один пілот запевняв своїх колег, із якими працював в екваторіальній Африці, що на своєму літаку він зумів більш ніж на

двадцять кілометрів наблизитися до центру Землі. Чи може таке бути, адже відомо, що найглибша шахта світу не сягає й 15 км глибини?"

Відповідь. Оскільки Земля має форму кулі, що сплюснута до полюсів, точки земної поверхні біля полюсу знаходяться ближче до центру Землі більше ніж на 20 км порівняно з екваторіальними. Значить, колись цей пілот здійснював свої польоти і над полюсом.

3 лист. Розповідь капітана дальнього плавання. "Колись, — пише капітан, — до нас на корабель прийшов найматися новий молодий матрос. На моє запитання: "Чи брали Ви участь у далеких морських плаваннях?" — він відповів: "Так, наш океанський лайнер вийшов з гавані Лондонського порту й кинув якір біля берегів Саргасового моря". "Молодий чоловіче, у Вашій відповіді є дві суттєві неточності", — сказав йому я".

Які саме неточності?

Відповідь. Лондон не може приймати океанські судна, оскільки стоїть не на морі. Саргасове море — єдине в світі, яке не має берегів.

4 лист. Запитання від учениці 2-А класу нашої школи: "31 грудня 1994 року наша родина отримала телеграму, у якій родичі поздоровляли нас із Новим роком. На телеграмі стояла дата відправлення — 1 січня 1995 року". Як таке могло статися? Звідки могли надіслати таку телеграму? Можливо, сталася помилка?"

Відповідь. Годинні пояси розміщуються зі Сходу на Захід. Така телеграма могла надійти до Києва з будь-якого міста, розташованого в іншому годинному поясі на Схід від Києва.

5 лист. Нам пише бабуся учня 4-В: "Що це таке, діти? Вона зупиняє кров, виховує й годує, хоч її всі й бояться".

Відповідь: кропива.

6 лист. Проти клубу знавців грає історик, знавець античного світу. Вона пише: "На давньоримських паперових грошах стоять такі позначення їх цінності: С, D, X, M, L. Розставте, будь ласка, банкноти в порядку зростання їх номіналу. Чи можете ви сказати, яка з цих купюр фальшива?"

Відповідь: X — 10, L — 50, C — 100, D — 500, M — 1000. Але всі банкноти — фальшиві. У Давньому Римі не було паперових грошей. У той час папір ще не був винайдений.

7 лист. Пише нам 120-річний мешканець Києва Петро Миколайович Руденький: "У 1892 році я запропонував своїй коханій дівчині проїхатися новою дивиною. Причому, ця нова дивина вперше з'явилася саме в Києві. Що це була за дивина, панове?"

Відповідь. Це був електричний трамвай, який вперше з'явився в Києві 1892 року. До речі, це був другий трамвайний маршрут в Європі.

8 лист. Лист надійшов від мисливця-промисловика з Вінниці. Він пише: "Геологи однієї з експедицій в одному районі натрапили на розсип діамантів. Проте, це відкриття зовсім не зацікавило геологів. До місця знахідки геологів негайно був викликаний слідчий прокуратури та загін міліції. Чому?"

Відповідь: діамант – це не природний матеріал, він є нічим іншим, як відшліфованим, огранованим алмазом. Тому такі "розсипи" могла зробити тільки людина.

9 лист. Лист надійшов з далекого Китаю. Його написав учитель української мови. У його листі була така китайська загадка:

Через тебе я побив себе,

Через мене я побив тебе,

Убив тебе,

Та кров текла моя. (Комар)

10 лист. Усі ви прекрасно знаєте український фольклор, зокрема пісні, пов'язані з релігійними святами. Саме цих відомостей стосується одне з наших запитань. Його надіслала керівник фольклорного клубу "Джерельце".

В одній зі старовинних коляд співається так:

Бо прийдуть до тебе Три празники в гості — Радуйся!

Ой радуйся, земле, Син Божий народився!

А той перший празник — Різдество Христове.

А той другий празник — Святого Василя.

А той третій празник — святе Водохреща.

- На які дати припадають ці свята?

Відповідь. Різдво Христове – 7 січня, свято Святого Василя – 14 січня, Святе Водохреща – 19 січня.

11 лист. Лист надійшов від мистецтвознавця, учителя образотворчого мистецтва: "На одній із виставок образотворчого мистецтва в розділі "Мистецтво авангарду" експонувалася дуже стара картина квадратної

форми, на якій нічого, крім чорного полотна, не можна було розгледіти. Учні 9-го класу, що прийшли відвідати виставку, дуже дивувалися, чому цю картину ніхто не реставрує. Але один хлопчик пояснив, що картину реставрувати не треба й назвав ім'я художника та назву картини... Повторіть, що сказав юний мистецтвознавець".

Відповідь. Казимир Малевич "Чорний квадрат".

12 лист. Лист від учителя географії: "Шановні знавці, – пише вона, – яка річка, незважаючи на те, що є лівою притокою, у прадавні часи була названа правою й називається так дотепер?"

Відповідь. Десна (на мові наших пращурів "права").

13 лист. Запитання надіслали школярі загальноосвітньої школи: "Наприкінці XIX сторіччя в одному з портових міст Англії під час спортивних змагань один із підприємців, який займався виготовленням спорядження для рибалок, запропонував свої послуги спортсменам і суддям тоді, коли виникла сумнівна й суперечлива ситуація. Що саме сталося?"

Відповідь: так на футбольних воротах уперше з'явилася риболовецька сітка.

14 лист. Лист від етнографа й історика: "В античні часи вчителі, які навчали своїх учнів письму, рекомендували частіше змінювати свій стиль, аби писати краще. Чого стосувалася ця порада?"

Відповідь. Стиль – спеціально загострена паличка для письма на глиняних дошках.

15 лист. Цей лист прийшов від учня: "За дослідженням вчених-психологів, мандрівників, мореплавців у скрутній ситуації ми не завжди правильно користуємося тим, що маємо під рукою. При умові, що корабель, на якому ви подорожували, вранці потрапив в аварію (а радист встиг передати про аварію в ефір, повідомивши свої координати) й повільно потопає за 200 км від африканського узбережжя в екваторіальній зоні, який предмет з поименованих далі ви перш за все візьмете з собою до рятувального човна і чому? — Шоколад, хустинка, прісна вода, ніж, люстерко, спінінг, засіб для відстрашення акул, рушниця, акваланг, компас, їжа, мотузка?"

Відповідь: за вказаних умов потрібно якомога довше протриматися до підходу рятувників, подаючи про себе сигнали. Ці сигнали можна передати лише люстерком.

Туристичний квест "Меридіан"

Для перевірки й підвищення технічної, тактичної, теоретичної, психологічної підготовленості гуртківців-туристів, удосконалення вміння працювати в команді, широкого обміну досвіду між членами команди необхідно проводити підсумкові практичні заняття, мінізмагання в закритих приміщеннях (особливо в зимовий період) у формі квесту – інтелектуально-рухливої гри.

1. Загальні положення

Туристичний квест "Вертикаль" проводять у рамках підготовки туристів відповідно до програми "Спортивний туризм" з метою перевірки їх фізичної, технічної, тактичної, теоретичної та психологічної готовності до змагань.

2. *Мета квесту:* сприяння закріпленню знань, отриманих під час занять; формування навичок працювати в команді, виховувати акуратність, точність, пунктуальність, здатність контролювати свій стан у складній обстановці; обмін теоретичними знаннями й практичним досвідом між учасниками команди.

3. *Учасники квесту:* вихованці гуртків "Спортивний туризм". Склад команди – 4 особи (учні 7-9-х класів).

4. Порядок проведення квесту

4.1. Для проведення квесту створюється оргкомітет і журі (суддівська колегія) з числа керівників туристично-краєзнавчих гуртків, а також запрошених фахівців (медсестра, культорганізатор).

4.3. Квест проводиться за традиційною технологією як інтелектуально-рухлива гра, що включає елементи туризму.

4.4. Команди рухаються за визначеним маршрутом ключовими пунктами, виконуючи завдання та отримуючи за них відповідну кількість балів.

4.5. Для кожної команди розробляється індивідуальний маршрутно-заліковий лист, у якому визначається порядок проходження нею ключових пунктів.

4.6. На кожному ключовому пункті команда, крім балів, отримує літеру. На останньому ключовому пункті з літер складається слово, яке команда презентує в оригінальній формі (пісня, вірш, сценка тощо).

Крім цього завдання, членами журі оцінюється девіз та емблема команди.

5. *Визначення переможців квесту*

Журі (суддівська колегія) визначає переможців за кількістю набраних балів на всіх пройдених ключових пунктах. Фіналістів нагороджують грамотами. Команда-переможець отримує право взяти участь у міських (районних) змаганнях зі спортивного туризму.

1. *Ключовий пункт "Теоретики"*

Завдання на ключовому пункті №1

Учасникам ставлять питання з можливими варіантами відповідей.

1. Які є види туристського спорядження?

а) командне, некомандне

б) особисте, групове, спеціальне

в) суддівське, командне

2. Який тип вогнища найкраще використовувати для сушіння одягу?

а) тайгове

б) піонерський

в) будь-який

3. Оберіть правильне місце розташування намету:

а) будь-де, щоб не було дерев

б) на низині, в ярах

в) на підвищенні, на захищеному від вітру місці

4. В яких видах спортивного туризму відсутня VI категорія складності?

а) водному та велосипедному

б) в усіх видах

в) водному

5. Не менше скількох днів повинна тривати подорож для I категорії складності?

а) 8

б) 6

в) 4

6. Скільки існує ступенів складності спортивних туристських походів?

а) 3

б) 10

в) 7

7. Спеціальне спорядження поділяється на?

а) засоби забезпечення безпеки та на засоби пересування

б) намети, спеціальні системи, аптечка

в) одяг, рюкзак, спальний мішок

8. До групового спорядження належать:

а) засоби забезпечення безпеки та засоби пересування

б) намети, спеціальні системи, аптечка, ремнабір, костровий набір

в) одяг, рюкзак, спальний мішок

9. До особистого спорядження належать:

а) засоби забезпечення безпеки та засоби пересування

б) намети, спеціальні системи, аптечка

в) одяг, рюкзак, спальний мішок, килимок, засоби особистої гігієни

10. Скільки мотузок треба для командної страховки при проходженні 1 учасника на технічному етапі "Навісна через річку"?

а) 1

б) 4

в) 2

11. Скільки мотузок треба для командної страховки при проходженні 1 учасника на технічному етапі "Навісна через яр"?

а) 1

б) 4

в) 2

12. При організації командної страховки у страхуючих учасників обов'язкова наявність:

а) рукавиць

б) жумару

в) аптечки

13. Скільки треба мотузок для командної страховки при переході по колоді?

а) 1

б) 4

в) 2

14. Після подорожі в МКК надається:

а) звіт туристичної подорожі

б) аптечка

в) маршрутний лист

2. Ключовий пункт "В'язання вузлів"

Завдання на ключовому пункті № 2

У спортивному туризмі використовуються вузли: для зв'язування мотузок одного діаметру (прямий, зустрічний, грепвайн, ткацький, зустрічна вісімка), для зв'язування мотузок різного діаметру (академічний, брамшкотовий), провідники (вісімка, серединний, подвійний провідник), кріплення перил навколо опори (булінь, удавка, стремено, провідник одним кінцем, штик)

Учасники витягують картки з вище переліченими назвами вузлів. Чим швидше зав'яжуть вузли, тим більше часу мають на виконання наступного завдання.

На цю тему команда має дати відповіді на питання:

1. Як слід класифікувати туристські вузли за своїм призначенням? (Для зв'язування мотузок одного діаметру, для зв'язування мотузок різного діаметру, вузли-провідники, вузли для кріплення перил навколо опори).
2. Які вузли використовуються для зв'язування мотузок одного діаметру? (Прямий, зустрічний, ткацький, грепвайн, зустрічна вісімка).
3. Які вузли використовуються для прив'язування мотузки навколо опори? (Буліль, стремено, штик, удавка, провідник одним кінцем).
4. Які вузли використовуються для зв'язування мотузок різного діаметру? (Академічний, брамшкотовий).
5. Перечислити вузли-провідники (вісімка, подвійний провідник, серединний).
6. Де використовується схоплюючий вузол? (підйом, спуск спортивним способом на схилах).
7. Суддівська страховка – це...? (Страховка, яка організовується в особливо небезпечних місцях суддівською колегією (мотузка товщиною не менше 10 мм).
8. Транспортна мотузка – це...? (Мотузка товщиною не менше 6 мм, яка використовується для транспортування вантажу перилами)
9. Супроводжуюча мотузка – це...? (Мотузка, яка використовується для супроводження учасника, що долає перешкоду вже застрахованим. Супроводжуюча мотузка може виконувати роль транспортної).
10. Командна страховка – це...? (Мотузка товщиною не менше 10 мм, за допомогою якої учасники команди дублюють або заміняють

використання самостраховки; кріпиться в зблоковану страхувальну систему учасника)

3. Ключовий пункт "Перша медична допомога"

Завдання на ключовому пункті № 3

Вирушаючи в похід, кожна група повинна мати аптечку з медикаментами. В аптечці повинен бути повний набір медикаментів для допомоги при захворюваннях і травмах, які найчастіше зустрічаються при туристичних подорожах.

1. Учасники укомплектовують аптечку. Вони повинні покласти в неї найнеобхідніші медикаменти для походу, запропоновані медсестрою. *(Найнеобхідніші медикаменти для походу: перев'язочний матеріал (бинти стерильні, нестерильні, еластичний бинт, вата медична, лейкопластир, джгут кровоспинний, ножиці); знезаражуючі засоби (йодна настойка, розчин брильянтового зеленого, спирт медичний, перманганат калію, пантенол, інгалипт); серцево-судинні засоби (валідол, нітрогліцерин, валокордин, кофеїн); засоби при шлунково-кишкових захворюваннях (ентеросептол, фталазол, левоміцетин, бесалол, вугілля активоване); протизапальні засоби (еритроміцин, лібексін, гірчичники); знеболюючі та жарознижуючі засоби (аспірин, анальгін, ношпа, зубні краплі); інші засоби (нашати́рний спирт, заспокійливе, зволожуючий крем, піпетка, засоби від комарів, кліщів, мошок).*

2. Ведуча ставить команді запитання.

1) Перша медична допомога при забоях. *(Холод на місце забою, підвищене положення потерпілої частини тіла. При значних забоях - іммобілізація потерпілої кінцівки).*

2) Перша медична допомога при вивихах. *(Фіксація пошкодженої кінцівки шляхом підвішування на косинці (верхня кінцівка) або ж створення нерухомого положення лежачи (при ушкодженні нижньої кінцівки).*

3) Перша медична допомога при переломах кісток стопи. *(Накладається шина по підощивенній поверхні стопи та задній поверхні гомілки від кінчиків пальців до верхньої третини гомілки, стопа по відношенню гомілки розташована на 90 градусів).*

4) Які симптоми при відкритих ушкодженнях черепа та головного мозку? *(Втрата свідомості. Сильне збудження або навпаки пригнічення. Блювота. Сповільнений пульс. Порушення ритму дихання. Розширення зіниць. Руховий та чутливий параліч кінцівок. Наявність рани м'яких тканин).*

5) Перша допомога при ударі в живіт, падінні з висоти. (Травма небезпечна для життя. При наявності рани накласти асептичну пов'язку. Не дозволяється пити та їсти. На живіт накласти поліетиленовий пакет з водою (або з льодом). При довготривалому транспортуванні зробити внутрішньо-м'язову ін'єкцію анальгину).

6. Які медичні вимоги до туристів? (Туристські походи та подорожі проводять в умовах підвищених вимог до організму людини. Медичний відбір туристів здійснюють спеціалісти кабінетів лікарського контролю поліклінік. Вони виявляють хвороби, при яких заняття складними видами туризму протипоказані. Не допускають до участі в багатоденному туристському поході учасників, що перенесли за 2 тижні до походу грип, ангіну, інфекційні хвороби. Протипоказанням є також психічні хвороби, порушення функції органів чуття різного ступеня.

Перед туристським походом слід здійснити комплекс профілактичних заходів – вилікувати зуби, позбавитися мозолів, зробити профілактичні зчеплення проти ряду інфекційних та особливо небезпечних захворювань).

4. Ключовий пункт "Бівуак туриста"

Завдання на ключовому пункті №4

На цьому пункті команда встановлює на час та правильність намет. Потім знімає і складає його. Після цього дає відповіді на питання:

1. Як вибрати місце для встановлення намету на місцевості? *(На підвищенні, захищеному від вітру місці, біля водойми).*

2. За скільки метрів від вогнища розташовується намет? *(Від 3-х м і більше).*

3. Вимоги до зберігання продуктів туристів. *(Група встановлює окремий намет для продуктів. Продукти повинні бути запаковані).*

Продукти, які швидко псуються, зберігаються у викопаній спеціально ямі).

4.Готовність наметового містечка до дощу. *(Намети обкопують, перевіряють надійність закріплення наметів, дрова для приготування їжі накривають поліетиленовою плівкою).*

5.Відстань між наметами у наметовому містечку. *(Не менше 1 м).*

6.Які помилки не можна допускати при розташуванні наметового містечка? *(Сміття не зберігається в спеціальній ямі, не знятий дерен з місця для вогнища, відстань від дерев менше 3-х метрів, гілки дерев нависають над вогнищем, не виконуються правила збереження днів, нанесені збитки зеленим насадженням, відсутність обладнання місця для обіду, не дотримуються правила збереження продуктів та чистоти посуду, порушення правил встановлення наметів)*

5. Ключовий пункт "Топографічний диктант"

Завдання на ключовому пункті №5

Топографічний диктант (виконує команда).

Учні вирушили в похід. Вони вийшли зі школи й пішли вздовж шосе на північ. Через 400 м вони повернули на захід і пішли польовою дорогою, через 300 м увійшли до невеликого лісу. Пройшовши ще 300 м, діти вийшли з лісу й повернули на південний захід. Через 100 м почалася лука, яка простягалася вздовж дороги на 300 м до річки, що протікає з північного заходу на південний схід. Школярі перейшли річку дерев'яним мостом і продовжили свій шлях стежиною, яка простягалася вздовж берега. Через 300 м їм зустрілася поодинокі береза, від якої стежина повернула на південь, через 200 м праворуч від дороги розташований колодязь. Відпочивши, школярі пішли на схід і через 300 м дійшли до річки, яку перейшли дамбою. Далі їх шлях лежав на північний схід.

- Куди вони прийшли через 500 м?

6. Ключовий пункт "Художня самодіяльність туристів"

Завдання на ключовому пункті №6

Команда представляє свою емблему й девіз. Із літер, отриманих на ключових пунктах, команда складає слово "туризм".

Презентуючи складене слово, команда виконує номер художньої самодіяльності на туристичну тематику (пісню, вірш, гумореску, прозу, виставу, танець тощо).

Весела туристична естафета

Ця гра-естафета допомагає закріпити необхідні в мандрівках навички. Умовно її можна назвати естафетою екстремальних труднощів. У грі беруть участь 4-6 осіб (юнаки й дівчата).

Усе необхідне обладнання, яке доповнює туристське спорядження, легко зробити власноруч. Самою ж естафетою може служити будь-який невеликий предмет, обумовлений перед грою.

Перший етап "Взаємообв'язування туристською обв'язкою двох друзів"

Нічого складного в цьому етапі немає для тих, хто знає, що таке вузол "булінь" і туристська обв'язка. Але... Учасники мають покласти руки на плечі один одному, у такій ситуації вільною виявляється лише одна рука: в одного – ліва, в іншого – права. Перед учасниками лежить дві обв'язки 3-4 метри завдовжки. По команді судді-хронометристи включають секундомір, а юні туристи підхоплюють по обв'язці й починають обв'язуватися, використовуючи лише вільну руку. Тактика обирається будь-яка: або кожний обв'язує сам себе, або обв'язуються по черзі, маючи у своєму розпорядженні дві руки. Обв'язуватися необхідно правильно, оскільки кожна неправильна обв'язка коштуватиме на фініші хвилину штрафу.

Другий етап "Ручний слалом"

Другий етап можуть долати ті ж двоє учасників, що були на першому етапі, а можуть підключатися двоє нових.

Прийнявши естафету після першого етапу, один із учасників одягає собі на голову невеликий мішок із тканини, втрачаючи таким чином можливість бачити. Другий учасник дістає в цей час умовний опік обох ступенів, втрачаючи таким чином можливість ходити.

Умовно сліпий підхоплює умовно обпеченого за ноги, і умовно обпечений, перебираючи руками й ведучи за собою сліпого, долає невелику (10-12 м) дистанцію слалому, що намічена кеглями або іншими предметами. За кожну збиту кеглю нараховується 10 секунд штрафу. Ясно, що місце такого слалому повинне бути очищене від предметів, які можуть завдати дійсної, неумовної травми.

Третій етап "Переправа колодою наосліп"

Естафета передається наступному учасникові, який приймає її разом із мішком із тканини, що надівається йому на голову. Перед учасником – етап, обладнаний колодою зі страхувальними перилами. Тримаячись за мотузку, учасник переправляється колодою й на протилежному "березі" передає естафету наступному етапу. Зрив із колоди штрафується 30-ма секундами.

Четвертий етап "Ходулі"

Походи до цирку завжди ставали святом для дітей. Пропонуємо згадати деякі циркові номери й виготовити ходулі на зразок циркових. Робиться це дуже просто. До міцної жердини 2 метри довжиною на відстані 30-50-ти сантиметрів від краю двома цвяхами прибивають акуратно відпиляний брусок. Цвяхи, що після цієї операції стирчать, необхідно ретельно загнути. Так само виготовляється друга ходуля. Тепер бракує лише циркача. Ним стає учасник четвертого етапу, долаючи дистанцію 15-20 метрів на ходулях. Кожний зрив штрафується 10 секундами. Подолавши цей етап, учасник передає естафету "стрільцеві".

П'ятий етап "Стрільба в ціль із рогатки"

Рогатки, виготовлені заздалегідь, зберігаються в сейфі начальника табору й потрапляють на "вогневий рубіж" тільки на час проведення естафети, інакше табір може зазнати матеріальних збитків. Мішенями можуть служити гумові кульки, консервні банки, паперові листки тощо. Кожен "стрілець" має три спроби для ураження мішені.

Після першої ж вдалої спроби він продовжує проходження дистанції та несе естафету на наступний етап. Якщо ж всі три спроби виявилися невдалими, стрілець" перекваліфіковується на "бігуна" й долає обумовлене штрафне коло (50-60 м); лише після цього естафета переходить на наступний етап.

Шостий (останній) етап "Установлення намету в умовах екстремальних труднощів"

Будемо вважати, що "стрілець", який приніс естафету на останній етап, дорогою отримав умовну травму обох рук. Що ж він бачить на останньому етапі? Четверо його товаришів умовно захворіли на снігову сліпоту, маючи на голові мішечки з тканини. Вони стоять перед складеними наметами, альпенштоками та кілками й нічого і ніяк не бачать. Тоді "стрілець" має право подати хронометристу команду "стоп" і секундомір вимикається.

Ведучий. От і закінчилися веселі пригоди туристів, але в серці кожного з нас ще довго житимуть спогади про сьогоднішні туристичні пригоди (підсумки журі)

Ведуча. То хто ж переміг? Перемогла дружба!!!

Ведучий. Якщо втома здолає,

Холодний вітер настрій псує,

Пісня завжди допомагає,

Смачний обід -

Наснаги й сили додає.

*Спільний обід обох команд біля багаття
Звучать туристичні пісні під гітару*

2.6. Методична розробка позакласного заходу: мистецька вітальня "Творчість наших краян"

Ведучий 1. Добрий день! Ми раді вітати вас у мистецькій вітальні "Творчість наших краян"!

Ведучий 2. Благословенне степове Причорномор'я поповнило скарбницю національної культури талановитими поетами, письменниками, композиторами, акторами, художниками, науковцями, які прославили Україну й стали відомими в усьому світі.

Ведучий 1. Серед них - Микола Аркас, Борис Мозолевський, Дніпрова Чайка, Микола Вінграновський, Андрій Антонюк, Валерій Бойченко, Дмитро Кремінь, Людмила Чижова та інші.

Ведучий 2. Чарівний дар слова, яскрава художня образність і сюжетна різноманітність, надзвичайна мелодійність поетичного доробку Миколи Вінграновського надихнули Анну Улицьку, членкиню Національної асоціації діячів естрадного мистецтва України, учителя музичного мистецтва Миколаївської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 31, на створення авторської збірки пісень на вірші нашого славетного земляка. Назвою своєї збірки Анна Улицька вибрала заголовок вірша М. С. Вінграновського – "Заспіваю твоє ім'я".

Пісня "Заспіваю твоє ім'я"
(слова М. Вінграновського, музика А. Улицької)

Ведучий 1. Поет Микола Вінграновський натхненно любив слово й дітей. Для них він знайшов у своїй уяві багато прекрасних віршів із казковою грою образів, метафор, порівнянь. Це книжечки – "Андрійко-говорійко", "Мак", "Літній ранок", "Літній вечір". Саме за ці збірки поет удостоєний Шевченківської премії.

Ведучий 2. Андрій Вінграновський, син поета, зазначав: "Батько умів дуже ніжно, зменшувально-ласкавими словами розповісти про повсякденні, звичайні речі, і від цього вони ставали яскравими, значними".

Пісня "Іде кіт через лід"
слова М. Вінграновського, музика А. Улицької

Ведучий 1. Наповнений любов'ю і красою, завжди захоплений цим дивним світом, Микола Вінграновський чаклує над символічною таємницею чисел, фарб, звуків, включає в образну гру фольклорні сюжети. Усе це грає, квітне в його поезіях.

Ведучий 2. У кожній вокальній мініатюрі Анни Улицької музика звучить в унісон із текстовою основою вірша, поєднуючи в собі елементи "побутовості з казковим світом дитячої уяви".

Пісня "Що робить сонце уночі"

слова М. Вінграновського, музика А. Улицької

Ведучий 1. Художній образ Миколи Вінграновського – один із провідних у доробку художника Андрія Антонюка. У числі тих робіт, які написані за мотивами творчості друга, – "В голосі колеса сухо", "Вовк-сіроманець", "Скіфський степ" (усі – 2003 р.), "Геля, гуси, Геля!" (2006), "Маленький Микола Вінграновський везе вечерю на Диканьку самому Миколі Гоголю" (2009 р.), а також зовсім свіжі роботи: "Виростеш ти, скифеня", "Баба Маланка благословляє малого Миколку", "Великодень на Богополі".

Ведучий 2. Картину "Микола Вінграновський з Борисом Мозолевським" ("Скіфський степ") Андрій Антонюк підписав словами Миколи Вінграновського: "Дивовижний художник Андрій. А де ще ти знайдеш школу № 17, що на Богополі, котра дала світу двох лауреатів Шевченківської премії?". Кожного ювілейного року художник вшановував свого друга молодості виставкою у престижних столичних галереях.

Практичне завдання: скласти картину художника Антонюка, використовуючи пазли.

Ведучий 1. Пісні А. Улицької на вірші М. Вінграновського – зразки дитячої та юнацької пісенної творчості, що наскрізь пронизані добротою і любов'ю, сприяють розвитку художніх смаків, виховують любов до рідного краю.

Пісня "Куди тобі, сонечко"

слова М. Вінграновського, музика А. Улицької

Ведучий 1. Миколу Вінграновського творила Україна, й створила геніального поета. Як він любив українське слово! Як плекав його, як утішався ним! Як жадібно осягав його й виманював із глибин народної пам'яті.

Ведучий 2. Прочитайте тую славу-лірику й ліричну прозу Миколи Вінграновського. Передивіться зняті ним фільми, послухайтеся в його неповторний голос. Це голос України, це голос віків минулих і грядущих віків.

Відео: у запису Миколи Вінграновського звучить вірш "Може бути, що мене не буде"

2.7. Цікаве про лелеку

В Україні лелека вважається вісником весни. Ще з давніх-давен люди зустрічають весну з прильотом лелек. Ці розумні й дружні птахи повертаються до нас у березні. Прилітають із теплого африканського континенту, де півроку зимують. Але твоя батьківщина там, де ти народився.

Приліт птахів весною відзначався людьми здавна. Зникнення лелек восени й повернення навесні здавалося дивним. Древні слов'яни вважали, що птахи на зиму летять у вирій. В українській мові збереглося слово "вирій" – рай древніх слов'ян.

В Україні багато прикмет про погоду, які пов'язані з білим лелекою. Він приносить тепло й забирає його назад до вирію.

- Рано прилетів — буде тепле літо.
- Лелека починає непокоїтися — на погану погоду.
- Активно тріщить увечері дзьобом — завтра буде сонячний день.
- Стоїть на одній нозі — значить треба чекати похолодання.
- Якщо не відлітає далеко від гнізда, а тримається поблизу, — на негоду.
- Коли птах погожого дня тримається сухого місця, то й наступний буде сонячним.
- Перед тим, як здійметься вітер, лелеки довго кружляють біля своїх гнізд.

Є й землеробські прикмети, пов'язані з бузками. Наприклад, заклекотали лелеки в гнізді — час садити цибулю.

Існують такі народні прикмети:

- Якщо лелеки відлітають із двору несподівано й не повертаються до гнізда – бути пожежі або двір спустіє.
- Де лелека не літає, а на весну додому повертає.
- На чиєму подвір'ї поселиться цей дивовижний птах – там буде мир і щастя.

Із лелекою пов'язано безліч легенд та вірувань

Птаха здавна шанували різні народи світу та присвоювали йому магичні властивості. Слов'яни та балти вважали чорногуза символом добробуту й щасливої долі. Тож якщо на сільській хаті з'являлося гніздо, господарів чекали злагода, здоров'я та гарний урожай.

Існує повір'я, що лелеки приносять до хати діточок. Тобто, коли на даху будинку оселився лелека, то найближчим часом слід чекати народження дитини, та й у самій домівці неодмінно пануватиме спокій, мир, злагода, достаток. І здоров'ячко не омине порога.

Люди вірять: лелеки приносять щастя! А ще добре вперше навесні побачити лелеку (краще пару) високо в небі, то й сам будеш літати, ніхто в сім'ї не хворітиме. Тільки про побачене слід розповісти всім своїм рідним. Для молодят – це ознака швидкого шлюбу.

У давнину побутувала притча про те, як Бог перевтілив занадто допитливого чоловіка в лелеку. І він змушений був ловити вужів, жаб, мишей по всій землі, допоки всіх не переловить, аби знову стати людиною.

Лелека (бузьок) – птах спостережливий. У народі кажуть: "Коли лелека бачить негаразди між людьми, то стоїть на одній нозі, а коли між людьми панує добро, то величаво походить на двох і весело та гучно клекоче".

Інша народна притча розповідає про те, як батько прогнав свого сина з дому та прокляв його. Але син став лелекою, збудував на стрісі гніздо та все одно жив біля батька.

Лелеку завжди зображали добрим героєм у народних казках і легендах. Одна з них розповідає, чому в лелек чорні крила.

Якось у хатині, де мешкала сім'я з двома немовлятами, сталася пожежа. Лелеки, що мешкали на солом'яній стрісі будинку, заметушилися, почали кликати на допомогу. Батьки працювали в полі, тож не могли побачити, що сталося. Тоді чорногузи кинулися до обійстя й винесли дітей із полум'я. Відтоді в лелек червоні ноги та дзьоб і чорні кінчики крил, обпечені в пожежі.

В українській традиції лелека символізує вірність, любов до рідної землі, дому, отчого порога.

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

Бугогардівська паланка : науково-популярне дослідження / Октябрина Федорінв Ковальова. – Миколаїв : Іліон, 2011. – 300 с.

Ковальова О.Ф. Криниці-рятівниці: Історико-етнографічний нарис про криниці на Миколаївщині. – Миколаїв : Іліон, 2010. – 120 с.

Ковальова О.Ф. Усна народна творчість (від традицій до сучасності). – Миколаїв: Вид-во "Іліон", 2007. – 528 с.

Легенди та перекази Південного Побужжя / Л 33 Укладач О.Ф. Ковальова. – 2-ге вид., доп. та переб. – Миколаїв: Вид-во "Іліон", 2008. – 220 с.

Миколаївщина багатонаціональна: з історії етнічних спільнот регіону. Миколаїв. Атол, 2008. – 330 с.

Огренич Н.М. Хронограф Миколаївщини. Навчальний посібник із історичного краєзнавства. – Миколаїв: Видавництво Ірини Гудим, 2007 – 184 с.

Усатюк Г.І.. Поміж Синюхою і Богом. Поезія та проза. – Врадіївка: А.Г.Коваленко, 2015 – 128 с.

Інтернет-джерела

file:///C:/Documents%20and%20Settings/User/Рабочий%20стол/pedp_2017_2_17.pdf

<https://www.slideshare.net/NatashaKachkovskaya/ss-46557963>

<http://elar.kpnu.edu.ua:8081/xmlui/bitstream/handle/123456789/1079/Прок опчук%20В.%20С.%20Шкільне%20краєзнавство.pdf?sequence>

